

પંચાયત જગત

ફક્ત અંગત વિતરણ માટે

વર્ષ : ૬

અંક : ૪

સળંગ અંક : ૨૯

જુલાઈ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૫

ગ્રામીણ અને શહેરી સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓને ગુજરાત રાજ્ય નાણાં પંચ તરફથી થતી નાણાંની ફાળવણીમાં તાર્કિક અભિગમની આવશ્યકતા

- ડૉ. એસ. એસ. મહેતા, અર્થશાસ્ત્રના પ્રાધ્યાપક

બંધારણના ૭૩મા અને ૭૪મા સુધારાની ભાવના અને વિકેન્દ્રિકરણની પ્રક્રિયાને આગળ ધપાવવાની સ્પષ્ટ આવશ્યકતાને ધ્યાનમાં લઈને ભારત સરકારના બારમા નાણાં પંચે ગ્રામીણ અને શહેરી નાણાં સંસ્થાઓનાં સંસાધનોની પૂર્તિ માટે ૨૦૦૫-૧૦ના ગાળા માટે રાજ્યોને રૂ.૨૫,૦૦૦ કરોડ અનુદાન સહાય તરીકે ફાળવવાની ભલામણ કરી છે. રૂ.૨૫,૦૦૦ની રકમ પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓ વચ્ચે ૮૦:૨૦ના ગુણોત્તરમાં વહેંચવાની છે, એટલે કે પંચાયતોને રૂ. ૨૦,૦૦૦ કરોડ અને નગરપાલિકાઓને રૂ.૫,૦૦૦ કરોડ ફાળવાશે. ગુજરાતની પંચાયતોને ૨૦૦૫-૧૦ના ગાળા દરમિયાન રૂ.૯૩૧ કરોડ (ભારતના ૪.૬૫ ટકા) (વર્ષે રૂ.૧૮૬.૨૦ કરોડ) મળશે, જ્યારે ગુજરાતની નગરપાલિકાઓને રૂ.૪૧૪ કરોડ (ભારતના ૮.૨૮ ટકા) (વર્ષે રૂ.૮૨.૮૦ કરોડ) મળશે. કુલ સહાયમાંથી ગુજરાતમાં પંચાયતોને ૬૯.૨ ટકા અને નગરપાલિકાઓને ૩૦.૮ ટકા મળશે.

બારમા નાણાં પંચ દ્વારા સહાયની ફાળવણી નક્કી કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાયેલા માપદંડો આ પ્રમાણે છે :

માપદંડ	ભારાંક (ટકા)
(૧) વસતિ	૪૦
(૨) ભૌગોલિક વિસ્તાર	૧૦
(૩) ઉચ્ચત્તમ માથાદીઠ આવકથી તફાવત	૨૦
(૪) વંચિતતાનો આંક (ઈન્ડેક્સ ઓફ ડેપ્રિવેશન)	૧૦
(૫) મહેસૂલી પ્રયત્નો, જેમાંથી	૨૦
(ક) રાજ્યની પોતાની મહેસૂલની તુલનામાં	૧૦
(ખ) રાજ્યની કુલ કાચી પેદાશ (જીએસડીપી)ની તુલનામાં	૧૦

ઉપરની ફોર્મ્યુલાના આધારે સમગ્ર ભારતના ૧૦૦ આંક ગણીને રાજ્યો માટેનો આંક (ઈન્ડેક્સ) તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. પંચાયતોને ફાળવાયેલા કુલ ભંડોળની વાર્ષિક ૪૦૦૦ રૂપિયાની રકમનો આ આંક સાથે ગુણાકાર કરતાં રાજ્યવાર વહેંચણીના આંકડા મળે છે.

ઉપરની ફોર્મ્યુલા વિકેન્દ્રિકરણના તમામ મહત્વના માપદંડોને ધ્યાનમાં લે છે અને પરિણામે ભંડોળની ફાળવણીમાં કોઈ અતાર્કિકતા રહેતી નથી.

ગુજરાત રાજ્ય નાણાં પંચે પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓ માટે જિલ્લાવાર વહેંચણી નક્કી કરવા માટે ઉપરની ફોર્મ્યુલા વાપરવી જોઈએ. પ્રજાના ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓએ પણ તે માટે દબાણ કરવું જોઈએ.

ભારતનાં બીજાં રાજ્યોની સરખામણીમાં ગુજરાતની પંચાયતો રાજ સંસ્થાઓની નાણાકીય સ્થિતિ હાલમાં નબળી છે. વર્ષ ૧૯૯૮-૧૯૯૯થી ૨૦૦૨-૨૦૦૩ના સમયગાળામાં રાષ્ટ્રીય સ્તરે પંચાયતોની પોતાની મહેસૂલી આવક ૬.૪૦ ટકા હતી, તે ગુજરાત સ્તરે માત્ર ૨.૧૨ ટકા જ છે.

નગરપાલિકાઓની સરખામણીમાં પંચાયતોની નાણાકીય સ્થિતિ વધારે નબળી છે. ગુજરાતના ગ્રામીણ વિસ્તારમાં વંચિતતાનો આંક ૫૧.૫૬ ટકા છે, દેશનાં બીજાં રાજ્યોની સરખામણીમાં તે ઘણો ઊંચો છે. ગ્રામીણ વિસ્તારો કરતાં નગર વિસ્તારોનો વંચિતતાનો આંક (૧૩.૫૩) ખૂબ નીચો છે.

તે જ રીતે ગુજરાતની નગરપાલિકાઓની ૧૩.૩૮ ટકા મહેસૂલી આવકની સરખામણીમાં પંચાયતોની પોતાની મહેસૂલી આવક ૩.૦૮ ટકા જ છે.

આંધ્રની મહિલાઓનો દાડૂબંધી માટે શરૂ થયેલો એલાન-એ-જંગ

કેટલાક મહિલાઓ પહેલાં મધ્ય પ્રદેશનાં ગામોમાં મહિલાઓના એક જૂથે દાડૂની દુકાનો પર ત્રાટકીને દાડૂ વિરોધી ઝુંબેશ શરૂ કરી હતી. આ જ પ્રકારની ઝુંબેશ હવે આંધ્ર પ્રદેશનાં ગામોમાં શરૂ થઈ છે. આંધ્રમાં ગરીબી તેમ જ દેવાના ચક્કર નીચે ફસાયેલા કિસાનો પૈકી હજારો કિસાનો આપઘાતના માર્ગે વળ્યા હતા.

ચંદ્રાબાબુ નાયડુની સરકારની હાર બાદ ચૂંટણી વચનો આપ્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસે ફી ફોર ઓલવાળી નીતિ અપનાવી હતી. જોકે, આ નીતિએ ગામડાઓની આર્થિક સ્થિતિ વધુ બેહાલ બનાવી દીધી હતી. અંતે મહિલાઓએ હાથમાં કાયદો લેવાનું શરૂ કરતાં ગામમાં ચાલતી દાડૂની દુકાનોનો ખાત્મો બોલાવવાનો શરૂ થયો હતો. શરૂઆતમાં ઝુંબેશ પાછળ વિરોધ પક્ષનો હાથ છે કે નહીં તેની તપાસમાં સત્તાધારી પક્ષ વ્યસ્ત રહ્યો હતો. જોકે, દાડૂની દુકાનો બંધ કરવા મથતી મહિલાઓને કોઈનાય ટેકાની જરૂર નહોતી. ‘અપના હાથ જ ગન્નાથ’ એમ કહીને આ મહિલાઓ ગામડાઓ ખૂંદી વળે છે અને દાડૂની દુકાનને તોડી નાખે છે. ભઠ્ઠીનો સામાન બહાર ફેંકી દે છે. અત્યાર સુધીમાં તેમણે ૩૫ દાડૂની દુકાનોને તેમ જ ભઠ્ઠીઓને તોડી નાખી છે.

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ મહિલાઓને નથી તો કોઈ રાજકીય પક્ષનું પીઠબળ કે નથી તો કોઈ એનજીઓની મદદ. નથી તો તેમણે કોઈ ટ્રસ્ટ બનાવ્યું કે નથી તો તેમના જૂથનો કોઈ પ્રમુખ બનાવ્યો. જુદાં જુદાં ગામની મહિલાઓ એક જ વિચાર ધરાવે છે. તેઓ માને છે કે દાડૂના દૂષણને કારણે કિસાન પોતે પણ બરબાદ થાય છે; અને પોતાના કુટુંબને પણ બરબાદ કરે છે.

આંધ્રમાં દાડૂબંધી નથી, અશિક્ષિત મહિલાઓના જૂથે ગામડાઓમાં એવો ચમત્કાર ઊભો કર્યો છે કે આ જૂથ ગામમાં આવવાનું છે એવું સાંભળતા જ દાડૂડીયાઓ ભાગી જાય છે અને દાડૂની દુકાનવાળાઓ પાટીયા ઉતારી નાખે છે. આ મહિલાઓનું એક સૂત્ર છે અને તે છે “અમારા કુટુંબને બરબાદ કરતી દાડૂની દુકાનોને અમે રહેવા નહીં દઈએ”. આ મહિલાઓની ઝુંબેશ નાનાં ગામડાંમાં જોર પકડી રહી છે. તેમના સૌથી મોટાં ટેકેદારો તે જ્યાં રેડ પાડે છે તે ગામની મહિલાઓ હોય છે.

આ બતાવી આપે છે કે બધી મહિલાઓ દાડૂની દુકાનોનો વિરોધ કરે છે અને દાડૂના દૂષણને ખૂબ સારી રીતે સમજે છે.

આ મહિલાઓની વાત સાચી છે. આંધ્રનાં ગામડાઓમાં દાડૂના દૂષણે કેટલાંય ઘરોને બરબાદ કરી નાખ્યાં છે. સરકારે દાડૂની છૂટ કરી હોવાથી હવે સરકાર તો પોતાના નિર્ણયમાં પીછેહઠ કરી શકે એમ નથી, પરંતુ આ મહિલાઓએ જાતે જ કાયદો હાથમાં લઈ લીધો છે.

એક દાખલો જોઈએ તો ગંદુર જિલ્લામાં મહલક્ષ હનુમાન મંદિરની સામે આવેલી દાડૂની દુકાનને આ મહિલાઓએ તોડી પાડી હતી. આ હનુમાનજી મંદિરની પૂજારી મહિલા છે; અને મોટાભાગની ભક્તો મહિલા છે. મંદિર પાસે જ દાડૂની દુકાન ખુલતાં ભક્ત મહિલાઓએ તેનો વિરોધ કર્યો હતો, પરંતુ સત્તાવાળાઓએ તેમનું કશું સાંભળ્યું નહોતું. અંતે આ દાડૂવિરોધી મહિલા જૂથે બધું કામ પૂરું કરી નાખ્યું હતું.

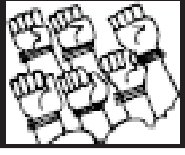
મહિલાઓએ સ્વયં ઊભી કરેલી દાડૂબંધીની ઝુંબેશ એવી સફળ થઈ છે કે કેટલાંય ગામોની પંચાયતોએ પોતાના ગામમાં દાડૂબંધીની જાહેરાત કરી દીધી છે. જે દાડૂ વેચતા પકડાય તેને રૂ.૫૦૦થી ૫૦૦૦નો દંડ પણ ફટકારાય છે.

આંધ્ર પ્રદેશ હાઈકોર્ટે ૪૦૦ નવી વાઈન-શોપ ખોલવાની મંજૂરી આપી હોવા છતાં આ મહિલાઓના વિસ્તારમાં કોઈ દાડૂની દુકાન ખોલી શકતું નથી. ૨૦૦૩-૨૦૦૪માં ચંદ્રાબાબુ નાયડુની સરકારે ૭,૬૦૯ દુકાનોને લાયસન્સ આપ્યું હતું. કોંગ્રેસની સરકારે એક્સાઈઝ માફ કરી હતી.

કિષ્ના જિલ્લાની મહિલાઓએ દાડૂ બનાવવા એક અડ્ડા પર ત્રાટકીને તોડફોડ કરી હતી. તેના પરથી પ્રેરણા લઈને બાજુના ગામની મહિલાઓ પણ સક્રિય બની હતી. સીથરમપુરમની આદિવાસી મહિલા એકલા હાથે દાડૂના વેપારીઓ સામે લડતી હતી પછી તેની સાથે ઘણા લોકો થયા અને એક મોટું જૂથ બની ગયું હતું. નેલોરમાં પણ દાડૂ-વિરોધી મહિલા જૂથ સક્રિય છે. એન.ટી. રામારાવે જેના કારણે દાડૂબંધી લાદી હતી તે દુબાર્ગતાની રોશમ્મો, લોકોનો પ્રેરણા સ્રોત છે.

દાડૂ ગાળનારાઓ અને વેચનારાઓ માથાભારે હોય છે. છતાં આ મહિલાઓએ તેમને ભગાડી મૂક્યા છે એ જ તેમની સિદ્ધિ છે. ૧૦ વર્ષ પહેલાં મહિલાઓ દાડૂબંધી ઝુંબેશ થકી આંધ્ર પ્રદેશમાં દાડૂબંધી લાદી શકી હતી. હવે ૨૦૦૫ની મહિલાઓ રાજ્યમાં ફરી દાડૂબંધી લાવી શકશે કે કેમ તેની રાહ જોવાય છે. ■

(ગુજરાત સમાચાર, તા.૧૯-૭-૦૫)

હું સુરત જિલ્લાના વાલોડ તાલુકાના રાનવેરી ગામની સરપંચ હતી. હું સરપંચ તરીકે ૧૯૯૬-૯૭માં બિનહરિફ ચૂંટાઈ. શરૂઆતમાં હું મનમાં ને મનમાં ખૂબ જ મુંઝાતી હતી. મને સરપંચ તરીકે કામ કરવાની કોઈ સૂઝ નહોતી. મને નીતિ-નિયમો કે ઠરાવો વિશે કશી જ જાણકારી નહોતી, પણ પંચાયતી રાજ અંગેની તાલીમો મેળવીને મારો કાર્યભાર સંભાળવા માટે હું સક્ષમ બની. અમારા વિસ્તારની સંસ્થા 'ઉદ્યોગવાડી-વાલોડ' દ્વારા આવી તાલીમો ગોઠવવામાં આવે છે. સંસ્થાના કાર્યકરોએ પણ મને માર્ગદર્શન પૂરું પાડ્યું. આમ, તાલીમો અને માર્ગદર્શન મેળવીને હું એક જ વર્ષમાં મારી જવાબદારીઓ નિભાવવા કાબેલ બની ગઈ.

મારો આત્મવિશ્વાસ બુલંદ હતો તેથી મેં ગ્રામવિકાસનાં કામો હાથ ધરવા માંડ્યાં. ગામની પીવાનાં પાણીની સમસ્યા હલ કરવા ૫૦ હેન્ડપંપ બનાવ્યા. ગામનાં બાળકો ચિંતામુક્ત થઈ ભણે અને નિયમિત રીતે નિશાળમાં આવે તે માટે ગોકુળ ગ્રામ યોજનામાંથી શાળાના ઓરડા બનાવ્યા તેમ જ જવાહર યોજનામાંથી બાલવાડીનું મકાન બનાવ્યું. શાળામાં પાણીની ટાંકી, મુતરડી અને કમ્પાઉન્ડ વૉલ બનાવી. બાળકો શિક્ષણ લેતાં થયાં તે પછી ગામની વિધવા મહિલાઓનો વિચાર આવ્યો. તેમને સહાય યોજનાનો લાભ અપાવ્યો. ઉપરાંત, ગામમાં વીજળીના મીટરો નંખાવવાનું, જરૂરિયાતમંદ વૃદ્ધોને સહાય અપાવવાનું તેમ જ વિવિધ સરકારી યોજનાઓનો અસરકારક અમલ કરાવવાનું કામ હું સારી રીતે કરી શકી.

આપણે જ્યારે કોઈ સારું કામ કરીએ ત્યારે કોઈક મુશ્કેલી તો આવે જ. પેલી કહેવત છે ને કે, “સારાં કામમાં સો વિઘ્ન”. એ જ રીતે મારી કામગીરીમાં પણ ઘણાં વિઘ્નો આવ્યાં. મારા ગામનો એક ભાઈ તાલુકા-સભ્ય હતો. તે જે રાજકીય પક્ષમાં હતો તેની વિરોધી પાર્ટીમાં હું હતી. તેથી હું કોઈ પણ કામ કરું તો તે તેનો વિરોધ કરતો. તે તાલુકા પંચાયતમાં મારા વિરુદ્ધ ખોટી ફરિયાદો કરતો, પણ હું સાચી હતી તેથી ડરતી નહોતી. જ્યારે પણ મારા વિશે ફરિયાદ થતી ત્યારે હું તાલુકા પંચાયતમાં પહોંચીને તેનો ખુલાસો કરતી. હું ત્યાંના અધિકારીઓને કહી દેતી કે, “મારી કોઈ ભૂલ હોય તો બતાવો, બાકી મારા ગામ માટે મંજૂર થયેલાં નાણાં રોકશો નહીં.”

આમ, મારા પ્રામાણિક અને પારદર્શક વહીવટના સહારે મેં પાંચ વર્ષ સુધી સફળતાપૂર્વક સરપંચપદ નિભાવ્યું. મારી પંચાયતની મુદત તો પૂરી થઈ ગઈ હતી અને હવે મારી પાસે કોઈ સત્તા નહોતી. જોકે, ગામનો વિકાસ કરવાનો ઉત્સાહ હજુય મંદ પડ્યો નહોતો. મારા ગામની બહેનો પણ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર બને એવું હું ઈચ્છતી, તેથી મેં 'ઉદ્યોગવાડી-વાલોડ' સંસ્થાની મદદથી ગામમાં બહેનોનું બચતમંડળ શરૂ કર્યું. બચતમંડળની પ્રવૃત્તિઓએ વેગ પકડ્યો તે પછી મને થયું કે, માત્ર બચત જ શા માટે? બહેનો વધુ

કમાઈ શકે એવું કંઈક કરવાની મને તાલાવેલી હતી. મેં ખૂબ વિચાર કર્યા પછી દૂધમંડળી બનાવવાનું નક્કી કર્યું. બહેનોને પોતાના ખેતરમાંથી પશુઓ માટે ઘાસચારો ખૂબ મળે છે. વળી, દૂધના પણ સારા ભાવ મળે છે, એ વાત મેં ગામની બહેનોને સમજાવી. બધી બહેનો દૂધમંડળી બનાવવા તૈયાર થઈ. તે પછી અમે તાલુકા પંચાયતમાં જઈ વિસ્તરણ અધિકારીને મળ્યાં. તે અધિકારીએ અમને મંડળીના નિયમો સમજાવ્યા. નિયમોના આધારે કુલ ૧૨૦ બહેનોમાંથી માત્ર ૩૦ જ બહેનોનાં નામે લોન મળી. બાકીની બહેનોના સસરા કે પતિએ અગાઉ લીધેલી લોન હજુ પરત કરી નહોતી તેથી તેમને લોન મળી નહીં. છેવટે જે બહેનોને લોન મળી તેમાંથી અમે ૨૫ ભેંસ ખરીદી. હવે એક જ ગામમાં બે દૂધમંડળીઓને મંજૂરી મળે નહીં એ સવાલ આવ્યો. જોકે, થોડાક દિવસો પછી ગામની દૂધમંડળીના પ્રમુખ બે નંબરના દૂધ વેચાણમાં પકડાયા.

અમે સુમૂલ ડેરીમાં જઈને ત્યાંના અધિકારીઓને આ વાત કરી. અમારી રજૂઆત સાંભળીને તેમણે અમને અલગથી દૂધ ભરવાનું સેન્ટર આપ્યું. સેન્ટર તો મળી ગયું, પરંતુ અમારી પાસે દૂધ ભરવાનું કેન પણ નહીં અને સ્ટેશનરી પણ નહીં. અમે ખૂબ મહેનત કરીને ત્રણ જ દિવસમાં બધી સામગ્રી ભેગી કરી. અનુભવ ન હોવાથી શરૂઆતમાં અમને ખૂબ તકલીફ પડી. છેવટે અમે ભૂલો કરતાં-કરતાં શીખી ગયાં. આજે અમારી મંડળી પાસે ૭૦ ભેંસો છે. અમારા સેન્ટરનું દૂધનું વેચાણ વધેલું જોઈને બીજી મંડળીવાળા અમને ખૂબ હેરાન કરતાં. અમે સુમૂલ ડેરીમાં આની ફરિયાદ કરી તેથી અમને અલગ મંડળી તરીકેની માન્યતા આપવામાં આવી. હવે અમારી ૧૧ બહેનોની એક કમિટી જ બધો વહીવટ કરે છે. પહેલાં ગામમાં કોઈના ઘેર ઢોર નહોતાં, આજે ઘેરઘેર ઢોર છે. આજે પણ મારા ગામની બહેનો ખૂબ જ મહેનત કરે છે. બચત પ્રવૃત્તિની સાથેસાથે પાપડ વણવાની પ્રવૃત્તિ પણ ચાલે છે. બહેનો રોજ દૂધ દોહે, ઢોરને ચારો નાંખે, અને પાપડ વણે છે. મારી બહેનો અને મારું ગામ ખુશહાલ છે.

મારે બે છોકરા છે. મારી પાસે પાંચ ભેંસ અને ચાર નાનાં ઢોર મળીને કુલ નવ ઢોર છે. હું જાતે દૂધ દોહવાનું, વાસીદું-પાણી કરવાનું, પાપડ વણવાનું અને ડેરીનું કામ કરું છું. મને બિલકુલ સમય મળતો નથી તેથી આ અનુભવ મેં રાતે જાગીને લખ્યો છે. મારો અભ્યાસ ઓછો હોવાથી અને ઉતાવળે લખ્યું હોવાથી કોઈ ભૂલ રહી હશે તે બદલ ક્ષમા.

(‘ચરખા’ દ્વારા ‘આદિવાસીઓ અને સ્થાનિક સ્વશાસન’ના મુદ્દે વર્ષ-૨૦૦૪ દરમિયાન યોજાઈ ગયેલી લેખન-સ્પર્ધામાં તૃતીય વિજેતા-કૃતિમાંથી સંપાદિત)

સફળતાની રાહ કંડારતી દલિત મહિલા સરપંચ

જેકબ જાન

રમતગમત હોય કે વેપાર, શિક્ષણ હોય કે પછી રાજકારણ, કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં વ્યક્તિનું અસરકારક નેતૃત્વ હોય તો ક્યારેય વિકાસમાં બાધારૂપ બનતું નથી. અનેક અડચણો વચ્ચે મનની મક્કમતા અને આત્મવિશ્વાસથી સફળતા મળે જ છે. આવું જ કંઈક માને છે સુરમાદેવી. ઉત્તરાંચલની પુરીલા ગ્રામ પંચાયતના તેઓ મહિલા સરપંચ છે. નિરક્ષર હોવા છતાં ગામની પ્રગતિ માટે સતત પ્રયત્નશીલ સુરમાદેવીએ એક દલિત મહિલા સરપંચ તરીકે અનેક મુશ્કેલીઓનો પ્રતિકાર કર્યો છે. આજે એ ગૌરવની વાત છે કે, તેઓના નેતૃત્વ હેઠળ ચાલતું બહેનો માટેનું ‘સ્વયંમ સહાયતા જૂથ’ ઉત્તરકાશીમાં બેંક-ઋણ પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રથમ ક્રમે છે. ગ્રામ વિકાસ માટે મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપનારા સુરમાદેવી નિખાલસતાથી જણાવે છે કે, “પહેલાં હું ખૂબ જ ગભરાતી. પંચાયતની કામગીરીમાં વધુ ખબર પડતી નહીં. જ્યારે પ્રશ્નો પૂછતી ત્યારે પંચાયતના પુરુષ સભ્યો મારું અપમાન પણ કરતા. પરંતુ, આજે કાયદાકીય જ્ઞાન મેળવ્યા બાદ સરપંચ તરીકેની કામગીરીમાં મારી સમજ વિકસી છે.”

મહિલા સરપંચપદ સંભાળતા પહેલાં સુરમાદેવીએ પંચાયતના સભ્ય તરીકે પણ કામગીરી કરી છે. આ કામગીરી દરમિયાન થયેલાં કડવા અનુભવોએ તેમના જીવનમાં ઘણું પરિવર્તન પણ કર્યું છે. પ્રથમવાર ગામની પંચાયત મીટિંગમાં તેમણે કામગીરીને લગતા પ્રશ્નો પૂછ્યા ત્યારે પુરુષ સભ્યોએ તે ધ્યાનમાં ન લેતા મશ્કરી કરી. પુરુષ પ્રધાન સમાજમાં તેઓનાં વર્ચસ્વ વચ્ચે મહિલાનું નેતૃત્વ સરળ નથી તેવી અનુભૂતિ સુરમાદેવીને થઈ. પરિણામે, મીટિંગમાં તથા પંચાયતની કામગીરીમાં ચૂપચાપ બેસી ન રહેતા પોતાના વિચારોને મક્કમતા સાથે સભ્યો સમક્ષ રજૂ કરવાનું તેઓએ શરૂ કર્યું.

થોડા દિવસો વીત્યા. ફરી પાછી પંચાયતની મીટિંગ યોજાઈ. દરેક સભ્ય ભાઈ-બહેન હાજર હતાં. ચર્ચા દરમિયાન સુરમાદેવીને ખ્યાલ ન આવતા તેઓએ ગ્રામીણ વિકાસ યોજનાઓ વિશે

માહિતી પૂછી. આ વખતે પણ સભ્યોએ તેમના સવાલની ઉપેક્ષા કરી, અપમાનજનક વ્યવહાર કર્યો અને મશ્કરી કરી. આ ઘટના બાદ નિરાશ થયેલા સુરમાદેવીએ પંચાયતના સભ્યપદેથી રાજીનામું આપવાનું નક્કી કર્યું. આ સાથે બીજા સભ્ય બહેનોએ પણ તેમને જ સહયોગ આપવાનું વિચાર્યું. હવે, સુરમાદેવીને પોતાની શક્તિઓ પર વિશ્વાસ રહ્યો નહોતો. તેઓ ખૂબ જ હતાશ થઈ ચૂક્યા હતા. પરંતુ, મુશ્કેલીના આ સમયમાં તેમના પરિવારે તેમને પીઠબળ પૂરું પાડ્યું. હિંમત ન હારતા તેનો પ્રતિકાર કરવા તેમને પ્રોત્સાહિત કર્યા. પરિવારજનોએ સમજાવ્યું કે, પંચાયતની મીટિંગમાં પ્રશ્નો પૂછી તેમણે કંઈ જ ખોટું કર્યું નથી. અને આમ,

કુટુંબની હૂંફ અને સહયોગ સાથે સુરમાદેવીએ ફરીથી સંઘર્ષ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

આ સમયગાળા દરમિયાન મનમાં ચાલી રહેલી મુંઝવણો વચ્ચે તેઓ ‘હિમાલયન એક્શન રિસર્ચ સેન્ટર’ નામક સંસ્થાના સંપર્કમાં આવ્યા. આ સંસ્થા

પંચાયતના પ્રતિનિધિઓને કાયદાકીય માહિતી આપવા માટે શિબિર યોજી રહી હતી. સુરમાદેવીએ પણ આવી જ એક શિબિરમાં ભાગ લીધો. શિબિર દરમિયાન કાયદાકીય જ્ઞાન મેળવવા સાથે તેમના અનેક સવાલોના જવાબ મળ્યા. વળી, મનની મુશ્કેલીઓ પણ દૂર થઈ. આના પરિણામે, સુરમાદેવીના આત્મવિશ્વાસ વધ્યો અને બળ મળ્યું. જાણે એક નવું પરિવર્તન તેમણે અનુભવ્યું. હવે, તેઓ દબાયેલા અવાજે નહીં, પરંતુ મક્કમતા સાથે પ્રતિકાર કરવા તૈયાર થઈ ચૂક્યાં હતાં. આ શિબિરનો લાભ પંચાયતની તથા ગામની અન્ય બહેનોને પણ મળ્યો. શિબિરમાંથી આવ્યા બાદ ત્યાં મેળવેલું જ્ઞાન વિવિધ યોજનાકીય માહિતી તથા અનુભવોની ચર્ચા સુરમાદેવીએ સહયોગી મહિલાઓ સાથે કરી.

હવે, સુરમાદેવી મજબૂત મનોબળ સાથે ફરીથી પંચાયતની ઓફિસે પહોંચ્યા. અહીં કર્મચારી પાસે વિકાસ યોજનાઓ વિશે માહિતી માંગી. તે કર્મચારીએ ફરીથી સુરમાદેવીનું અપમાન કર્યું વળી, બીજા પુરુષ કર્મચારીઓએ મશ્કરી પણ કરી. બન્ને વચ્ચે

ઉચ્ચ બોલાચાલી થઈ. આ જ સમયે સુરમાદેવીએ સંપૂર્ણ ઘટના વિશે એક ફરિયાદ પત્ર વિકાસ અધિકારી, પંચાયતી રાજ મંત્રી અને રાજ્યના મુખ્યમંત્રીને લખ્યો. તે સમયે ઉત્તરપ્રદેશના મુખ્યમંત્રી શ્રી માયાવતી હતાં. તેઓ પણ દલિત સમુદાયના જ છે. સુરમાદેવીની ફરિયાદ બાદ વિકાસ અધિકારી તથા અન્ય ઉચ્ચ અધિકારીઓએ ઊંડાણપૂર્વક તપાસ માટે ગામની મુલાકાત લીધી. કડક શબ્દોમાં અધિકારીઓએ જણાવ્યું કે, “જો ફરિયાદ સાચી હશે તો જે-તે કર્મચારીને તેની નોકરી ગુમાવવી પડશે.” પૂછપરછ પછી અંતે તેમ જ બન્યું. તપાસ બાદ દોષિત કર્મચારીએ લેખિતમાં સુરમાદેવીની માફી માંગી. આ સમયે સુરમાબહેને ફરિયાદ પાછી લેતા તે કર્મચારીની નોકરી બચી. આ ઘટના બાદ સૌ ગ્રામજનો તથા પંચાયતના સભ્યોને એક મહિલાની શક્તિનો પરિચય થયો.

ગામના વંચિત વર્ગના હિત માટે હંમેશાં ચિંતિત રહેતાં સુરમાદેવી આજે એક સરપંચ સાથે સામાજિક કાર્યોમાં પણ

આગળ છે. તેઓએ ગામની મહિલાઓની આત્મનિર્ભરતા માટે ‘સ્વયંમ સહાયતા જૂથ’ બનાવ્યું છે. આ જૂથ બેંક સાથે જોડાયેલું છે. વળી, બેંક ઋણ પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રથમ ક્રમે છે. આ સાથે મહિલાઓને સંગઠિત કરી સુરમાદેવીએ બ્લોક પંચાયતના રૂપિયાનો સદ્ઉપયોગ કર્યો છે. ગામમાં સ્વચ્છતા પર ભાર આપતા સાર્વજનિક શૌચાલય બનાવવામાં આવ્યું છે. સ્થાનિક વિકાસ માટે કોઈ પણ કામ કરવા હંમેશા તત્પર રહેતાં સુરમાદેવી આજે તેમના વિસ્તારમાં ખૂબ જ લોકપ્રિય થઈ ચૂક્યાં છે. આજુબાજુનાં ગામોમાંથી ઘણા ગ્રામજનો તેમની પાસે સલાહ લેવા આવે છે. આમ, સામાજિક માળખામાં દબાયેલી અનેક મહિલા સરપંચો માટે ઉદાહરણરૂપ બની રહેનારાં સુરમાદેવી આજે ધીરજ અને આત્મવિશ્વાસ સાથે નેતૃત્વ પૂરું પાડી વિકાસ સાધી રહ્યાં છે.

(ગ્રાસરૂટના જુલાઈ, ૨૦૦૫ના અંકમાંથી ભાવાનુવાદ : ઝીલ પંચાલ)

તમારું પંચાયત જ્ઞાન ચકાસો

- આ અંકનો પ્રશ્ન : ગ્રામ પંચાયતને ગ્રામ સભાનો ઝંજાડા નક્કી કરવાનો અધિકાર છે ? કેમ ?

૧૫ દિવસમાં આપના જવાબો લખી મોકલો અને એક ભેટ મેળવો.

ગયા અંકનો જવાબ : સરપંચ અને અધિકૃત બે સભ્યો પૈકી કોઈ પણ એક સભ્યની સંયુક્ત સહીથી જ નાણાં ઉપાડ થઈ શકે છે.

અભિનંદન

ગયા અંકની કસોટીનો સાચો જવાબ આપનારા વાચકોનાં નામ નીચે મુજબ છે:

ક્રમ	નામ	ગામ	તાલુકો	જિલ્લો
૧.	ડી. એચ. પરમાર	સરડોઈ	મોડાસા	સાબરકાંઠા
૨.	રમેશભાઈ નાનુભાઈ ચૌહાણ	મોકળ	કાલોલ	પંચમહાલ
૩.	કાન્તીલાલ બી. પ્રજાપતિ	ગ્યાસપુર	અમદાવાદ	અમદાવાદ
૪.	રમેશભાઈ એમ. પરમાર	લપકામણ	દસકોઈ	અમદાવાદ

૩.૬ લાખની બોલી બોલનાર સરપંચ પદે ચૂંટાયા

રાજકારણમાં હવે જ્ઞાતિવાદ; પૈસાની હેરાફેરી અને ધાર્મિક વડા આધારિત મતદાન સામાન્ય બની ગયું છે. આ પરંપરા માત્ર સંસદ કે વિધાનસભાની ચૂંટણીઓમાં નથી હોતી પણ સરપંચ કક્ષાની ચૂંટણીઓ સુધી ફૂલી-ફાલી છે. ચૂંટણીપંચની કડક આચારસંહિતા વચ્ચે પણ આ બદી હતી નથી, પરંતુ તેના મૂળીયાં વધુ ઊંડા ગયાં છે.

જોકે, અહીં એક એવી સત્યઘટના આપી છે કે જેમાં સરપંચ અને ડેપ્યુટી સરપંચના હોદ્દા માટે 'બોલી' બોલવામાં આવી. જે વ્યક્તિ વધુ પૈસા બોલે તેને સરપંચ પદે ચૂંટી કાઢવાનું નક્કી કરાયું હતું અને બોલીમાંથી મેળવેલા પૈસા ગામના મંદિરના જીર્ણોદ્ધારમાં વાપરવાનું નક્કી કરાયું હતું. આ સત્ય ઘટના મહારાષ્ટ્રની છે. ત્યાં ૧૯ જૂને પંચાયતની ચૂંટણીઓ હતી. ઉમેદવારી પત્ર પાછા ખેંચવાની છેલ્લી તારીખ ૮ જુન હતી, પરંતુ ૧૯ જુનની ચૂંટણીમાં ગામમાંથી કોઈ મતદાન માટે ના ગયું કેમ કે જેણે મોટી 'બોલી' આપી હતી તેની સામે કોઈ જ ના ઉભું રહ્યું અને નક્કી થયા મુજબ બધાએ ઉમેદવારીપત્ર પાછાં ખેંચી લીધાં હતાં. અંતે મોટી 'બોલી' બોલનાર ઉમેદવાર બિનહરિક જાહેર થયો હતો.

સામાન્ય રીતે ચૂંટણી દરમિયાન આપેલાં વચનો પાળવા માટે નથી હોતાં, પરંતુ મહારાષ્ટ્રના પૂણે નજીક આવેલા જામ્બુર ગામની આ ઘટના પર નજર નાખવા જેવી છે. આ ગામમાં પંચાયત ચૂંટણી જંગમાં ૭૧ ઉમેદવારો ઊભા રહ્યા હતા. ગામના લોકોને મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો હતો. તેમણે નક્કી કર્યું હતું કે સરપંચ અને ડેપ્યુટી સરપંચના હોદ્દા માટે જે મોટી રકમ આપે તેને ચૂંટેલો જાહેર કરવો અને આ રકમ જાહેરમાં બોલવાની હતી.

સરપંચની પોસ્ટ માટે એક લાખ રૂપિયાની બોલીથી શરૂઆત થઈ હતી. બોલીમાં અંતે માત્ર બે જણા મેદાનમાં રહ્યા હતા. બાલા સાહેબ પાત્રે અને કિશન ભીમજી મહસ્કેએ ૩ લાખની ઓફર કરી હતી. અંતે ૩.૬ લાખની બોલી બોલીને મહસ્કે સરપંચ બની ગયા હતા.

જ્યારે રામદાસ ગનપતે ૧.૧ લાખ આપીને ડેપ્યુટી સરપંચની પોસ્ટ જીતી હતી. પંચાયતની બાકીની ૭ બેઠકો જેણે ૧૧ હજાર રૂપિયા આપ્યા તેને ફાળે ગઈ હતી. ત્યારબાદ જ્યારે મતદાનનો દિવસ આવ્યો ત્યારે ગામનું કોઈ મતદાન માટે ના ગયું કેમ કે વધુ બોલી બોલનારા બિનહરિક ચૂંટાઈ ગયા હતા.

આ સમય દરમિયાન ચૂંટણી જંગમાં ઊભેલા અન્ય ૭૧ લોકોએ ગામમાં નક્કી થયા મુજબ ઉમેદવારી પત્રો પાછા ખેંચી લીધા હતા. ઘણા લોકોએ એવી ટીકા કરી હતી કે આવી ચૂંટણીઓ લોકશાહીના નિયમોનો ભંગ કરે છે. જોકે, ગામના લોકો આ સિસ્ટમથી ખુશ છે અને ઉમેદવારોને પણ વાંધો નહોતો.

ગામના લોકો અને માર્કેટિંગ કમિટીવાળાઓએ નક્કી કર્યું હતું કે ચૂંટણી પ્રચારમાં; અને મત તોડવામાં થતી પૈસાની લેતી દેતીના બદલે હોદ્દાની બોલી બોલાય તો તે પૈસા ગામના કામમાં લઈ શકાય છે. ચૂંટણીના દિવસોમાં ગામમાં મતભેદો સર્જાતા હોય છે જે આ પ્રકારની ચૂંટણીઓથી કયાંય ઊભા નહોતા થયા.

જોકે, 'બોલી' પર થયેલી આ ચૂંટણી અંગેની કેટલીક સમસ્યા એ છે કે પૈસાદાર કાયમ માટે સરપંચ પદે રહે અને અન્ય કોઈનો ચાન્સ ના લાગે. આ ગામના લોકોએ પોતાના મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર માટે આ પગલું ભર્યું હતું.

પંચાયતની પ્રથમ સભામાં જ મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર અંગે ફાળવેલા પૈસા અને ગામના લોકોએ આપવાની અન્ય સવલતો અંગે ચર્ચા થઈ હતી. અન્ય સવલતોમાં પીવાનું પાણી, સ્ત્રીઓ માટે લેટ્રીનની સગવડ અને ગામના રોડના સમારકામ અંગે ચર્ચા થઈ હતી.

ગામના લોકોના સંયુક્ત નિર્ણયના પગલે આ પ્રકારની ચૂંટણીઓ શક્ય છે. આવા સર્વાનુમતે લીધેલા નિર્ણયના કારણે ગામમાં સુમેળભર્યું વાતાવરણ પણ ઉભું થયું છે અને ચૂંટણીના કારણે ઊભા થતા અંદરો-અંદરના મતભેદોથી પણ ગામ દૂર રહ્યું છે. ■

(ગુજરાત સમાચાર, તા.૨૫-૭-'૦૫)

વાચકોને અપીલ

ઉપરોક્ત ઘટના અંગે તમારો પ્રતિભાવ 'પંચાયત જગત'માં લખી જણાવો. પસંદ કરેલા પ્રતિભાવો અમે આગામી અંકમાં પ્રકાશિત કરીશું.

-સં.

ગ્રામ સભાને વધુ મજબૂત બનાવો આઝાદી અધુરી છે બીજો જંગ જરૂરી છે

લોકશાહીનાં મૂલ્યો, સર્વોદયની ભાવના અને વિકેન્દ્રીકરણના સિદ્ધાંતો જાણે વીસરાતા જાય છે ત્યારે દેશનો એકએક નાગરિક ખરા અર્થમાં જવાબદાર અને નિર્ણાયક બને એવા પ્રયાસોની આવશ્યકતા છે. આ સંજોગોમાં ગ્રામ સ્વરાજ સમિતિ, જનપથ, મહિલા સ્વરાજ અભિયાન, પ્રવાહ, ઉન્નતિ અને પશ્ચિમ ભારત પંચાયતીરાજ મંચ જેવી સંસ્થાઓ ભેગી મળીને ગુજરાતભરની અન્ય સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓના સહયોગથી 'ગ્રામસ્વરાજ ઝુંબેશ' રાજ્યભરમાં શરૂ કરી છે.

'ગ્રામસ્વરાજ ઝુંબેશ' માટે ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ખાતે એક કાર્યશાળા યોજાઈ હતી. કાર્યશાળાના પ્રારંભે પીઠ ગાંધીવાદી ચુનીભાઈ વૈદ્યે જુદીજુદી સંસ્થાઓના ૬૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓને સંબોધતાં જણાવ્યું હતું કે આપણું તંત્ર પ્રતિનિધિથી ચાલે છે. લોકોએ એક વાર પ્રતિનિધિ ચૂંટી લીધો પછી પ્રતિનિધિ જ એની રીતે વહીવટ ચલાવ્યે રાખે છે અને લોકશાહીના પાયારૂપ નાગરિક નિષ્ક્રિય બની રહે છે. લોકો ચૂંટણી સમયે ભાવનાત્મક અપીલને કારણે દોરવાતા રહે છે અને આમ રાજકારણનું અપરાધીકરણ જેવાં દૂષણો ફેલાતાં રહે છે. મતદાર-નાગરિક સક્રિય થાય તે માટે જરૂરી છે કે ગામેગામ ગ્રામ સભા થાય, ગ્રામ સભા લોકશાહીની મા સમાન છે, પણ આપણે તેને જ ભૂલી ગયા છીએ. જોકે, મોડેમોડે પણ થોડાં વરસો પહેલાં ગ્રામ સભાને બંધારણીય દરજ્જો અપાયો છે, પરંતુ તેના મજબૂતીકરણ માટે કોઈ જોગવાઈ થઈ નથી. સત્તામાં ભાગીદારી કોઈને પોષાતી નથી. રાજ્યો પોતાની સત્તા કોઈને વહેંચવા માગતાં નથી. ગ્રામ સભાને સાર્વભૌમ સત્તા ગણવી જોઈએ.

ચુનીભાઈ વૈદ્યે ગ્રામસ્વરાજ માટે અધિકારોના ઘોષણા પત્રમાંના નવ મુદ્દાઓ અંગે સમજ આપી હતી. સર્વોદય કાર્યકર્તા અને ગાંધીવિચાર માટે પ્રતિબદ્ધ એવા દશરથભાઈ શાહે 'ગ્રામ સ્વરાજ'ની સંકલ્પના સમજાવતા કહ્યું હતું કે, ગાંધીજીએ 'હિંદ સ્વરાજ'માં આપેલી વ્યાખ્યા મુજબ 'જણે જણે ભોગવવાનું રાજ એટલે સ્વરાજ'.

કાર્યશાળાના બીજા સત્રમાં ઉપસ્થિત સંસ્થાના કાર્યકર્તાઓએ વિસ્તાર મુજબ જૂથ બનાવીને 'ગ્રામસ્વરાજ ઝુંબેશ'ને લોક ચળવળ બનાવવાનાં આયોજનો બનાવ્યાં હતાં. કાર્યશાળાના અંતે કુલ ૧૩૨૨ ગામમાં સહી ઝુંબેશનો કાર્યક્રમ નક્કી કરાયો હતો. ૩૧ ડિસેમ્બર સુધીમાં સહી ઝુંબેશ પૂરી કરવાનો નિર્ધાર

વ્યક્ત કરાયો હતો. ગ્રામ સ્વરાજ ઝુંબેશ માટે ૮૦ જેટલાં સંગઠનોએ નિસબત બતાવી હોવાથી આ ઝુંબેશ આવનાર દિવસોમાં વેગવંતી બનશે. ગ્રામ સભા એ લોકશાહીનો પાયાનો પથ્થર છે. ગ્રામ સભાને તેના અધિકારો અને સત્તા મળશે તો જ સાચું સ્વરાજ આવશે.

- ગામની સીમમાં પડતી જમીન, જંગલ, જળ અને ખનિજ ગ્રામ સભાનાં ગણાશે. ગ્રામ સભા ગામની સૌથી વડી સંસ્થા ગણાશે.
- ખેડૂતની જમીન ન ઝુંટવાય તે માટે ધીરધાર કરનારે જમીન પર ધીરાણ આપતાં પહેલાં ગ્રામ સભાની મંજૂરી મેળવવાની રહેશે.
- ગ્રામપંચાયત ગ્રામ સભાની પ્રતિનિધિ અને ગ્રામ સભાને જવાબદાર હશે. ગ્રામ સભાની ન્યાય સમિતિને અદાલતના અધિકાર હશે.
- ગામમાં કઈ વસ્તુ આવવા દેવી તથા કઈ વસ્તુ જવા દેવી તેનો નિર્ણય કરવાનો અધિકાર ગ્રામ સભાને રહેશે.
- ગામના વિકાસની યોજના બનાવવાનો અને એને અમલમાં મૂકવાનો અધિકાર ગ્રામ સભાને હશે. યોજના માટેનાં નાણાં સરકાર ગ્રામ સભાને સોંપશે. આયોજન માટે તકનિકી સહાયતા સરકાર આપશે.
- એકથી વધુ ગામોને સ્પર્શતી યોજનાના આયોજનનો અને અમલીકરણનો અધિકાર જે-તે સ્તરે તાલુકા અને જિલ્લા પંચાયતને રહેશે.
- ગ્રામ સ્તર પર કામ કરતા સરકારી કર્મચારીઓ ગ્રામ સભાને જવાબદાર રહેશે અને એમના પગારની ચૂકવણી ગ્રામ સભા દ્વારા કરવામાં આવશે. એ માટેનાં નાણાં સરકાર ગ્રામ સભાને સોંપશે.
- કેન્દ્ર અને પ્રાદેશિક સરકારોનાં ગ્રોસ બજેટોના ૫૦ ટકા અથવા ગ્રામ સભાઓને વસતિના પ્રમાણમાં અપાશે.
- વિકેન્દ્રિત ઔદ્યોગિકીરણ માટે દેશમાં પેદા થતી ઉર્જામાંથી ૫૦ ટકા અથવા વસતિના પ્રમાણમાં ઉર્જા, ગ્રામ વિસ્તારને આપવામાં આવશે.
- નહેરનાં પાણીથી થતી ખેતીની અને ઊંડા ફૂવેથી વીજળી કે તેલથી ખેંચાતા પાણીથી થતી ખેતીની પડતરમાં મોટો ફરક પડે છે, જ્યારે સરકાર બંને રીતે લીધેલા પાકોની કિંમત સરખી ઠરાવે છે. આથી ફૂવા-ખેતી કરનારને

નુકસાન જાય છે, અન્યાય થાય છે. માટે, વીજળી અને તેલની કિંમત સરકારે એવી રીતે લેવી જેથી ફૂવા-ખેડૂતને અન્યાય ન થાય.

દેશ આઝાદ થયો, એનું બંધારણ ઘડાયું. બંધારણમાં વહીવટની ને સત્તાની વહેંચણી થઈ - કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકારો વચ્ચે, પણ એમાં ગામડું કયાંય નહોતું. ગાંધી બાપુ કહેતા, ભારત ગામડાંનો બનેલો દેશ છે પણ ગામડાંના દેશમાં ગામડું જ ભુલાણું. રાજકાજ ચલાવવા આપણે લોકશાહીની રીત સ્વીકારી, કહેવા ખાતર તો કહ્યું - લોકોની, લોકો કાજે, લોકો ચલાવે તે લોકશાહી, પણ એમાં ગામડાંની ભૂમિકા નહોતી. કેમ ? ગામડામાં લોક નથી રહેતું ? ગામડાંમાં લોક રહે છે ખરું, પણ એમને શું પૂછવાનું ? એમને શું ગણવાનું ? તો પછી આ લોકશાહી શી રીતે થઈ ? આ લોકશાહી નથી. તો શું છે ? રાજ કોણ ચલાવે છે ?

લોકોને ભોળવી, લોકોના મતો મેળવીને બની બેઠેલો પ્રતિનિધિ ચલાવે છે, ખટપટિયા રાજકારણી નેતા ચલાવે છે, લોકોના પગાર ખાવા છતાં માલિક બની બેઠેલા નોકરો અને પૈસાને જોરે આ બધાને નચાવતા ધનપતિઓ ચલાવે છે. અ ।

નેતાશાહી છે, તાનાશાહી છે, લોકશાહી નથી.

સત્તાની વહેંચણીમાં ગામડું કયાંય નથી. બની બેઠેલા નેતાઓના ગેરવહીવટને કારણે ગામડાંના ધંધા ખતમ થયા, એના કારીગરો ખતમ થયા, એમના શ્રમજીવીઓને રોજીની શોધમાં શહેર જવું પડ્યું, એના બુદ્ધિજીવીઓ શહેરમાં જઈ વસ્યા. આમ, ગામડાં ભાંગ્યાં. આજે ખેડૂતોને ખેતી પાલવતી નથી, હારીને આત્મહત્યા કરવા લાગ્યા. મોંઘવારી એટલી કે ખાનારને ખાધે પાલવતું નથી, કરોડો ગરીબો ભૂખે પેટે સૂવે છે. ગામડાં માટેના ફંડના ૧૦૦ રૂપિયામાંથી ૮૫ રૂપિયા વહીવટવાળાને વચેટિયા ખાઈ જાય છે. ગામડાંને ભોગે વચેટિયાઓને ધીકેળાં થયાં છે, નગરો ફૂલ્યાંફૂલ્યાં છે. નથી જોઈતી આ નેતાશાહી, નથી જોઈતી આ પ્રતિનિધિશાહી, નથી જોઈતી આ નોકરશાહી ! આપણા દેશની પરંપરા પ્રમાણે ગ્રામ સભાઓને વહીવટ અને ન્યાયના અધિકારો આપો ! દેશની નીતિના ઘડતરમાં ગામડાંનો અવાજ હોવો જોઈએ. ગામડામાં ગ્રામસ્વરાજ હોવું જોઈએ. વહીવટ ગામડાંના હાથમાં હોવો જોઈએ.

(ગ્રામસ્વરાજ ગુબેશની પત્રિકામાંથી સાભાર) ■

(અનુસંધાન પાન નં.૮નું ચાલુ)

પાસે બીલકુલ જમીન રહેશે નહીં. તેઓ જમીન વિહોણાં થઈ જશે.

૨. જમીન વિહોણાં થવાની સાથે સાથે પશુપાલનનો ધંધો પણ ભાંગી પડશે.
૩. આ જમીન સરકારે એક્રિકલ્ચરલ ઝોન તરીકે જાહેર કરી છે.
૪. આ જમીન નવસાધ્ય કરવા માટે ખેડૂતોએ દેવું કરી લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો છે.
૫. હવે નર્મદા નહેરનાં નીર મળવા હાથવેંતમાં છે અને તેનો ખેડૂતોને લાભ મળશે તેવા સંજોગોમાં આ જમીન સંપાદન કરવામાં આવી રહી છે.
૬. અગાઉ જણાવ્યું તે પ્રમાણે આ જમીન અતિ ફળદ્રુપ છે. તેમાં વર્ષે દહાડે લાખો રૂપિયાનું ઉત્પાદન થાય છે. નીચે આઠ ફૂટ સુધી કયાંય કાંકરો જોવા મળતો નથી તેવી ફળદ્રુપ જમીન છે.
૭. ખેડૂતો ખેતી અને પશુપાલનના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા છે. તેમના ભરણપોષણનો એક માત્ર આધાર આ જમીન છે. જો જમીન ગુંટવાઈ જશે તો તેઓને અન્ય રોજગારી મળવી મુશ્કેલ છે. તેથી તેમને ઝેર ખાવાનો વારો આવે તેવી સ્થિતિનું નિર્માણ થવાની શક્યતા છે.

૮. કોઈ પણ સંજોગોમાં આ જમીન અમારા હાથમાંથી જવા દઈશું નહીં. આ માટે અમારે અમારો જીવ આપવાનો થાય તો તે પણ આપીશું.

સનાથલ ગામમાં જમીન માપણી માટે અમુક અધિકારીઓ પણ આવ્યા હતા. ખેડૂતોએ તેમને માપણી કરવા દીધા વગર ભગાડી મૂક્યા. અધિકારીઓ માપણી અંગેનો સામાન પડતો મુકી ભાગી ગયા એમ સનાથલના આગેવાન ખેડૂત શ્રી ભરતસિંહ ચૌહાણે જણાવ્યું હતું.

સરખેજ ગામની મીટિંગ પૂરી કર્યા બાદ 'ઉન્નતિ' સંસ્થાના ત્રણેય કાર્યકરો સનાથલ ગામના ખેડૂતોને મળ્યા અને તેમની પાસેથી વિગતો મેળવી તેમ જ જરૂરી માહિતી-માર્ગદર્શન પૂરાં પાડ્યાં. તેમાં જમીન સંપાદન ધારા વિશેની લેખિત માહિતી આપવામાં આવી. અલગ અલગ સ્તરે આવેદનપત્ર આપવું, રાજકીય વગ ધરાવતા વ્યક્તિઓનો સંપર્ક કરવો, ધારાસભ્ય-સંસદ સભ્ય તેમ જ કેબિનેટ મંત્રીને મળી યોગ્ય રજૂઆત કરવી, મોટી સંખ્યામાં લોકોને એકત્ર કરી કલેક્ટરશ્રીને આવેદનપત્ર આપવું વગેરે જેવા મુદ્દાની લંબાણપૂર્વક ચર્ચા કરવામાં આવી. આવેદનપત્ર સાથેસાથે બેનરો, સૂત્રો, પ્લેકાર્ડ વગેરે તૈયાર કરવા અને છેલ્લે પ્રેસનોટ માટે સમૂહ માધ્યમોનો સંપર્ક કરવા સંદર્ભે માર્ગદર્શન પૂરું પાડવામાં આવ્યું. ■

બાયો-ફાર્મા માટે અમદાવાદ જિલ્લાનાં ગામોમાં થઈ રહેલાં જમીન સંપાદન સામે ખેડૂતોનો ઉગ્ર વિરોધ

- શિલ્પા મણિયાર, ખોડીદાસ વેગડા

ગુજરાત સરકારે અમદાવાદ જિલ્લામાં સાણંદ તાલુકાના સનાથલ ગામ નજીક ફતેવાડી કેનાલના કમાન્ડ વિસ્તારમાં આવતી બારમાસી ખેતીવાળી અતિ ફળદ્રુપ જમીન સંપાદન કરવાની કાર્યવાહી શરૂ કરી છે. તે અંતર્ગત ૧૭૪ હેક્ટર જેટલી જમીન ઉપર બાયો-ફાર્મા ક્ષેત્રના ઉદ્યોગો માટે વસાહત સ્થાપવામાં આવશે. આ પ્રોજેક્ટ માટે ૧૨૧ જેટલાં ખેડૂતોની જમીનોનો ભોગ લેવાશે. આ અગાઉ ફતેવાડી કેનાલ, નર્મદા કેનાલ તથા ઔડા નિર્મિત રિંગ રોડ બનાવવા માટે પણ આ જ ખેડૂતોની જમીન ગઈ છે. આ વિસ્તાર અમદાવાદની તદ્દન નજીક આવેલો વિસ્તાર છે.

જાહેર હેતુ માટે આવી જમીનો જાહેરનામું બહાર પાડી સંપાદન કરવાનો અધિકાર રાજ્ય સરકારને છે, પરંતુ આવી જમીનો સંપાદન કરતાં પહેલાં જે-તે સ્થળે ઔદ્યોગિક વસાહતો સ્થાપવાની હોય તે જગ્યા ઔદ્યોગિક વિકાસ માટે અનુકૂળ છે કે કેમ તે અંગે ઉદ્યોગકારોનો પૂર્વ અભિપ્રાય લેવાનો હોય છે. પરંતુ, સૂચિત બાયો-ફાર્મા વસાહતના કિસ્સામાં કોઈનોય અભિપ્રાય લેવામાં ન આવ્યો હોવાનું ખુદ જીઆઈડીસીના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર શ્રી હરિભાઈ પટેલ કબુલે છે. (ગુ.સ. તા.૨૪-૭-૦૫)

કોઈ પણ જાહેર હેતુ માટે રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદન કરવાની થાય ત્યારે નામદાર રાજ્યપાલશ્રીની સહીથી જમીન સંપાદન ધારાની કલમ-૪ (૧) હેઠળ રાજ્યના ગેઝેટમાં જાહેર નોટિસ પ્રકાશિત કરી તે બે સ્થાનિક દૈનિકોમાં પ્રકાશિત કરવાની હોય છે. તેમાંથી એક પ્રાદેશિક ભાષાનું અખબાર હોવું જોઈએ. એ રીતે અહીં પણ જમીન સંપાદન ધારાની કલમ-૪(૧) અન્વયે જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. આ જાહેરનામાનો ખેડૂતોએ સખત વિરોધ નોંધાવ્યો છે. દરેક ખેડૂતે વ્યક્તિગત તેમ જ સામૂહિક રીતે પણ લાગતા-વળગતા અધિકારીશ્રીઓને લેખિત તેમ જ મૌખિક રજૂઆત કરી છે. જેમની સહીથી આ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે, તેવા નામદાર રાજ્યપાલશ્રી નવલકિશોર શર્મા સમક્ષ પણ દરમ્યાનગીરી કરવા ધા નાંખી છે.

અહીંની જમીન અંગેની વાત કરીએ તો આ જમીન ખૂબ જ ફળદ્રુપ જમીન છે. અહીં આઠ ફૂટ ઊંડું ખોદકામ કરીએ ત્યાં સુધી માટીમાં એક પણ કાંકરો દેખાતો નથી. ટૂંકમાં, આ જમીન આટલી પોચી છે. આ જમીનમાં ખેડૂતો ડાંગર, ઘઉં, બાજરી

અને બારમાસી શાકભાજીનું વાવેતર કરે છે, સાથેસાથે પશુપાલન પણ કરે છે. અહીંના ખેડૂતો ૧ વીઘામાંથી ૬૦થી૭૦ મણ ડાંગર અને ૫૦થી૬૦ મણ ઘઉંનું ઉત્પાદન મેળવે છે. પરિણામે તેમનાં કુટુંબનું તથા પશુઓનું ભરણપોષણ સહેલાઈથી થઈ શકે છે. ખેડૂતો એવું કહે છે કે, “તેમાં માથું વાવો તો પણ ઉગે”.

અગત્યની બાબત એ છે કે આ ૧૨૧ ખેડૂતોની જીવાદોરી ફક્ત આ જમીન જ છે. તેમના કુટુંબમાં એવી કોઈ ભણેલી વ્યક્તિ નથી કે તેમને બીજી રોજગારી મળી શકે. બીજી બાજુ એ પણ વાસ્તવિકતા છે કે જો સરકાર આ જમીન ખેડૂતો પાસેથી લઈ લે તો ઘણા ખેડૂતો ખેડૂત તરીકે મટી જાય છે, એટલે કે તેમને નામે બીલકુલ જમીન રહે નહીં. આવી પરિસ્થિતિમાં તેમનાં કુટુંબનો તથા પશુપાલનનો નિર્વાહ કેવી રીતે ચલાવવો એ પણ એક મોટો પ્રશ્ન છે. અગાઉ આ ખેડૂતોની જમીન ફતેવાડી કેનાલ, નર્મદા કેનાલ અને ઔડા નિર્મિત રિંગ રોડમાં તો ગઈ જ છે. થોડી-ઘણી જે બચી છે તે પણ રાજ્ય સરકાર આવો ફતવો બહાર પાડીને મેળવવા માંગે છે. સાણંદ તાલુકાના સનાથલ, દસકોઈ તાલુકાના બાદ્રાબાદ, ફતેવાડી તથા સીટી તાલુકાના સરખેજ ગામની લગભગ ૧૭૪ હેક્ટર જેટલી જમીન જાય છે.

આ બાબતે ખેડૂતોએ વ્યક્તિગત તેમ જ સામૂહિક રીતે સખત વિરોધ નોંધાવ્યો છે. વ્યક્તિગત તેમ જ સામૂહિક વકિલ પણ રોક્યા છે. આ બાબતે સખત વિરોધ થતાં રાજ્ય સરકાર તરફથી ખેડૂતોની વ્યક્તિગત રજૂઆત સાંભળવા માટે તા.૧૬-૮-૦૫ સનાથલ, તા. ૧૭-૮-૦૫ નરીમાનપુરા (બાદ્રાબાદ), તા. ૧૮-૮-૦૫ ફતેવાડી અને તા.૨૨-૮-૦૫ સરખેજમાં મીટિંગો યોજાઈ હતી. તેમાં અસરકર્તા ખેડૂતો અને સંબંધિત અધિકારીઓ હાજર રહ્યા હતા. તા.૨૨-૮-૦૫ની સરખેજ ની મીટિંગમાં જીઆઈડીસીના અધિકારીશ્રી રાવ સાહેબે હાજર રહી ખેડૂતોની રજૂઆતો સાંભળી હતી. ખેડૂતોના આમંત્રણ અને આગ્રહને માન આપી ‘ઉન્નતિ’ સંસ્થા તરફથી શિલ્પાબહેન, ખોડીદાસભાઈ તથા ભૂમિકાબહેન આ મીટિંગમાં હાજર રહ્યાં હતાં. મીટિંગ દરમ્યાન ખેડૂતોએ રજૂ કરેલા મુદ્દાઓ નીચે મુજબ હતા.

૧. જો આ જમીન સંપાદન કરવામાં આવશે તો અમુક ખેડૂતો

(અનુસંધાન પાના નં.૮ ઉપર)

ગામડાંમાં કરેલું રોકાણ શહેરીકરણ અટકાવશે

વિશ્વમાં આડેઘડ વધી રહેલા ગરીબી નાબૂદીના કાર્યક્રમો પર પુનર્વિચાર કરવા માટે અનેક સરકારો અને દાન દાતાઓને ફરજ પડી છે. વિશ્વમાં વધતા જતા ગરીબોનું આશ્રયસ્થાન શહેરો છે એ હકીકત છે. આમ છતાં સમગ્ર વિકાસશીલ વિશ્વમાં ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં ગરીબી સર્વત્ર વ્યાપેલી છે. કામની આશામાં મોટા પાયે લોકોનું શહેરો તરફનું પલાયન, હકીકતે ગ્રામીણ ગરીબીનું શહેરો તરફનું પલાયન છે. જ્યાં સુધી આપણે ગ્રામીણ ગરીબીમાંથી મુક્ત થવા માટેનું ઉચિત પગલું ઉઠાવતા નથી, ત્યાં સુધી ગરીબી ઓછી કરવાના કે ગરીબી નાબૂદીના આંતરરાષ્ટ્રીય ઉદ્દેશો પ્રાપ્ત કરી શકીશું નહીં.

વિશ્વમાં કુલ ૧.૨ અબજ ગરીબોમાંથી ત્રણચતુર્થાંશ ગરીબો અર્થાત ૯૦ કરોડ લોકો દૂર ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં રહે છે અને પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે ખેતી પર નિર્ભર છે. ઋતુઓમાં આવતાં પરિવર્તનો અને પ્રાકૃતિક આફતોનો માર ગરીબ ખેડૂતોને જ સહન કરવો પડે છે. વિષમતા પણ નિર્ધનતાનું કારણ છે. ગ્રામીણ ગરીબોમાં સૌથી વધારે સંખ્યા મહિલાઓ અને લઘુમતીઓની છે. તેઓ સત્તાથી તો ઘણા દૂર છે અને તેમની સામાન્ય રીતે ઉપેક્ષા પણ થાય છે. જીવન જીવવા માટેનાં જરૂરી સંસાધનો અને તકો પણ તેમને મળતાં નથી. પરિણામે આફ્રિકા, મધ્ય-પૂર્વ લેટિન અમેરિકા અને એશિયાના અનેક વિસ્તારોમાં રોજગારની શોધમાં ગ્રામીણ ગરીબોનું શહેરો તરફનું પલાયન સતત વધતું રહ્યું છે. હાલનાં શહેરોના વૃદ્ધિ દરમાં ગ્રામીણ લોકોના પલાયનનો ૪૦ ટકા હિસ્સો છે, પરંતુ એનાથી વિકાસશીલ દેશોની અર્થવ્યવસ્થાને કોઈ ગતિ નથી મળતી. આર્થિક વિષમતાઓથી ત્રાસેલા ગરીબ લોકો સારા જીવનની આશાએ શહેર તરફ ખેંચાઈ તો જાય છે. પરંતુ એવા લોકોનું જીવનસ્તર ગામડાંની તુલાનામાં શહેરોમાં વધારે નીચું ઉતરી જાય છે. કેટલાક બિચારા તો ગામડાંમાં રહેતા સંબંધીઓ દ્વારા મોકલાયેલા અનાજ અને ભોજનથી જ શહેરોમાં ગુજારો કરે છે.

ગરીબીને પરાસ્ત કરવા માટે ગ્રામીણ વિકાસ ઘણો જરૂરી છે. એનો એક જ ઉપાય છે ખેતીમાં રોકાણ મોટાભાગના ગરીબ દેશોમાં આજે પણ ખેતી છે. જે ઘણાખરાં લોકોને રોજગારી આપે છે અને નિકાસનું મુખ્ય સાધન પણ એ જ છે. અધ્યયનોથી જાણવા મળ્યું છે કે ખેતીમાં ખર્ચેલો દરેક રૂપિયો વિકાસશીલ દેશોની અર્થવ્યવસ્થામાં વૃદ્ધિ કરે છે. ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે અર્થવ્યવસ્થાના વિકાસ માટે ખેતીનો વિકાસ ઘણો જરૂરી છે. એના દ્વારા બચત અને રોકાણમાં તો વૃદ્ધિ થાય જ છે ઉપરાંત, વસ્તુઓ અને સેવાઓની માંગમાં પણ વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૯મી

સદીના યુરોપ અને અમેરિકાને જુઓ કે પછી ગઈ સદીની જાપાન અને દક્ષિણ-પૂર્વ એશિયાની ચમત્કારી અર્થવ્યવસ્થા પર નજર નાખો. ખેતી જ એની ચાલક શક્તિ છે, જેણે અર્થવ્યવસ્થાના રથને વિકાસનાં પથ પર દોડાવ્યા છે. ‘કૃષિ વિકાસને માટે આંતરરાષ્ટ્રીય કોષ ’(ઈન્ટરનેશનલ ફંડ ફોર એગ્રીકલ્ચરલ ડેવલપમેન્ટ)માં આપણે એમ માનીએ છીએ કે અનેક દેશોની સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા ખાધાન્નોની ઉપજમાં વૃદ્ધિ છે. બહુસંખ્ય ગરીબ લોકો માટે મુખ્ય ખાધાન્ન કેવળ કમાણીનું સાધન જ નથી, તે એમની ખાદ્ય સુરક્ષા પણ દૃઢ કરે છે. ઘણા ગરીબોને આહારમાંથી મળતા પોષણના ૭૦ થી ૮૦ ટકાનો હિસ્સો આ ખાધાન્નોથી મળે છે.

મુખ્ય ખાધાન્નોની પર્યાપ્ત ઉપજ નિશ્ચિત થયા પછી ભૂમિ, શ્રમ અને કુશળતાને રોકડિયા પાકો, વણાટ, સુથારી અને લુહારી જેવા બિન કૃષિ વ્યવસાયોમાં પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. કૃષિ આધારિત વ્યવસાયોથી બિન કૃષિ વ્યવસાયો તરફની છલાંગ ભાવિ પરિવર્તનનો આધાર નક્કી કરશે. તેથી વધારેમાં વધારે રોજગારીની તકો ઉભી થશે અને અર્થવ્યવસ્થાને ગતિ મળશે.

ગ્રામીણ ગરીબોને જમીન, જળ અને ટેકનોલોજી જેવા મૂળભૂત સંસાધનોના અધિકાર મળવા જોઈએ, જેથી તેઓ માત્ર જીવન જીવવા માટે ખેતી કરે છે, પણ આ અધિકાર મળવાથી તેઓ તેના કરતાં પણ આગળ વધી શકે. સમાનતાના આધારે એમની પહોંચ અસરકારક રીતે બજાર સુધી હોવી જોઈએ. ગરીબી ઉન્મૂલન માટે નાણાકીય સેવાઓની પણ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છે. એનાથી એમને બચત કરવાની અને કરજ લેવાની તક મળવાની, એની સાથે સાથે ગ્રામીણોનું સશક્તિકરણ પણ થવાનું. ગ્રામીણ ગરીબોનું મજબૂત સંગઠન અને રાજકારણમાં એમનું સાચું પ્રતિનિધિત્વ પણ હોવું જોઈએ, જેથી એમની જરૂરિયાતો અને હિત સચવાય.

ગરીબી ઉન્મૂલનનો કોઈ ઝટપટ રામબાણ ઈલાજ તો નથી, પરંતુ કૃષિમાં રોકાણ કરીને ગામડાંમાંથી શહેરો તરફ આવતા જનપ્રવાહને રોકી શકીએ. દુર્ભાગ્યે સન ૧૯૮૮થી આજ સુધી કૃષિને માટે અપાતી જાહેર મદદ માટેની રકમ ઘટીને અડધી થઈ ગઈ. આજે જાહેર વિકાસ સહાયતાના માત્ર ૮ ટકા ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં જાય છે. ગ્રામીણ ગરીબીને કાયમી રાખતા વ્યવહારિક, સંસ્થાગત અને નીતિગત અવરોધોને ઉકેલતાં પહેલાં આપણે આ પરિસ્થિતિને બદલવી પડશે જેથી આપણે દુનિયામાં રોજના ૧ ડોલરથી પણ ઓછા પર ગુજારો કરતાં લોકોની સંખ્યા ઓછી કરી શકીએ. ■

(સપ્રેસ/થર્ડ વર્લ્ડ નેટવર્ક)

સૌર - ઉર્જા શક્તિથી ચાલતું એક ગામ

આંધ્ર પ્રદેશના વિખ્યાત તીર્થસ્થાન તીરૂપતિથી ઉત્તર દિશાએ ૧૨૫ કિલોમીટર અંતર ઉપર આવેલા નાના બપસનીવરીપલ્લે નામના ગામમાં દરેક કાર્ય સૂર્ય ઉપર આધાર રાખે છે. સૌર ઉર્જા તેમના રોજબરોજના વ્યવહારના કામકાજ માટે મદદરૂપ થાય છે. આ નાનકડા ગામમાં ૩૬ કુટુંબો વસે છે અને આ ગામ 'સોલર-વિલેજ' એટલે કે સૌર ઉર્જાનો ઉપયોગ કરતું ગામ છે. આશરે બે દસકા પહેલાં પર્યાવરણનાં જતન પ્રત્યે સભાન એવા બપસનીવરીપલ્લે ગામના લોકોએ ગામમાં પહેલી

વાર બાયોગેસ પ્લાન્ટ સ્થાપ્યો હતો. આંધ્ર પ્રદેશના બિનપરંપરાગત ઉર્જા વિકાસ નિગમના અધિકારીઓને આ કાર્ય માટે બપસનીવરીપલ્લેના નિવાસીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા ખાસ પ્રયાસો કરવા પડ્યા નહોતા. આ નાના ગામના લોકો મુખ્યત્વે નાના અને સીમાંત ખેડૂતો હતા. ખેતી, ખેતીને આનુષંગિક પ્રવૃત્તિઓ અને ડેરી ઉદ્યોગ એ તેમના મુખ્ય વ્યવસાયો હતા. આ ગામના એક ખેડૂતે ૧૯૮૫-૮૬માં પહેલી વાર બાયોગેસ પ્લાન્ટ ઊભો કર્યો. આ પ્લાન્ટને મળેલી સફળતાને પગલે-પગલે ગામના બીજા ૨૨ ખેડૂતોએ પણ બાયોગેસ પ્લાન્ટ સ્થાપ્યા હતા. હવે આ ગામમાં કુલ ૨૩ બાયોગેસ પ્લાન્ટ કાર્યરત થયા હતા અને તે વિના વિક્ષેપ સતત ગેસનું ઉત્પાદન કરવા લાગ્યા.

આ ગામના લોકોની સફળતાથી પ્રભાવિત થઈને નિગમના અધિકારીઓએ આ ગામના જે લોકો પાસે ઢોરઢાંખર નહોતાં તેમને સોલર ફૂકરનો ઉપયોગ કરવા પ્રોત્સાહન આપ્યું. ગુજરાતમાં વલસાડ ખાતેની ગાંધીયન સોલર એનર્જી સિસ્ટમ પ્રાઈવેટ લિમિટેડ કંપનીએ ગ્રામજનોને સોલર ફૂકર આપવાની તૈયાર દર્શાવી. પહેલા તબક્કામાં ગામમાં ૧૩ સોલર ફૂકર આપવામાં આવ્યા હતા. અને તેની કામગીરી જોયા પછી બીજાં ૧૩ કુટુંબોએ પણ સોલર ફૂકરનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો. હવે આ ગામમાં ૨૩ બાયોગેસ પ્લાન્ટ અને ૨૬ સોલર ફૂકર થયા. હવે રોજ-બ-રોજના

કામકાજમાં ગામનું એક પણ કુટુંબ કેરોસીન, રાંધણગેસ જેવા ઈંધણનો ઉપયોગ કરતું નથી. આમ થવાથી સંપૂર્ણ ગામ ધુમાડાની સમસ્યાથી મુક્ત થયું હતું. ઓસ્ટ્રિયાની નિશાળમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓએ ગયા વર્ષે બપસનીવરીપલ્લે ગામની મુલાકાત લીધી હતી. અને બિન-પરંપરાગત ઉર્જા અંગેના પ્રોજેક્ટની સફળતા જાતે જ નિહાળી હતી. આ ગામમાં લોકો ભાત બનાવવા માટે સોલર ફૂકરનો ઉપયોગ કરવા ઉપરાંત આંધ્ર પ્રદેશનું પરંપરાગત મિષ્ટાન્ન બનાવવા માટે પણ સોલર ફૂકરની મદદ લે

છે. ચીપ્સને ફાય કરવા અને સીંગદાણા શેકવા જેવી કામગીરી પણ કરે છે. નિગમના અધિકારીઓએ આ ગામના યુવાનોને સોલર ફૂકરના એસેમ્બલિંગ અર્થાત સોલર ફૂકર બનાવવાની કામગીરી પણ શીખવાડી છે. હવે ગ્રામજનો ટેકનિશિયનની મદદ વગર જ સોલર ફૂકર એસેમ્બલ કરી શકે છે.

નિગમે સોલર ફૂકરથી રાંધતી વખતે સૌરઉર્જાના બીજા ઉપયોગ પણ બતાવ્યા છે. આ ગામની એક નિશાળમાં ૪૮ વિદ્યાર્થીઓ માટે દરરોજ મધ્યાહન ભોજન તૈયાર કરવા માટે એક સૂર્યફૂકર વસાવવામાં આવ્યું છે. સૌરઉર્જાના આવા બહોળા વપરાશની મદદથી આ ગ્રામજનો ૭૨ ટન બળતણનું લાકડું અથવા ૫૮૩૨ કિલોગ્રામ રાંધણગેસની બચત કરે છે.

આના સીધા પરિણામ સ્વરૂપે પરંપરાગત ઉર્જા વપરાશને લીધે દર વર્ષે ૧૦૪ ટન જેટલો કાર્બનડાયોક્સાઈડ વાયુ હવામાં ભળતો હતો તે હવે સૌર ઉર્જાના વપરાશને લીધે ભળતો નથી અને પર્યાવરણનું પ્રદૂષણ ઘટ્યું છે. એસ. કે.-૧૪ પ્રકારના સોલર ફૂકર બનાવનારી સિએફ્ટ કંપની બપસનીવરીપલ્લે ગામના લોકોના વખાણ કરતા થાકતી નથી, કારણ કે સૌર ઉર્જાના વપરાશને કારણે ધુમાડાની સમસ્યાથી મુક્ત હોય એવું કદાચ સમગ્ર વિશ્વનું આ પ્રથમ ગામડું હશે.

(‘મહાગુજરાત’ સાપ્તાહિક, તા.૩૧-૩-’૦૫)

પુસ્તક જગત

પંચાયતી રાજનો ઉદ્ભવ ક્યારે થયો ? ગુજરાતમાં પંચાયતી રાજ ક્યારે અમલમાં આવ્યું ? આદિવાસી વિસ્તારોની પંચાયતોને કેવો વિશેષ દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે ? ગ્રામ પંચાયત, તાલુકા પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયતનાં કાર્યો ક્યાં ? ગામમાં જરૂરિયાતલક્ષી વિકાસલક્ષી પ્રવૃત્તિઓ થાય તે માટે સૂક્ષ્મ આયોજન કેવી રીતે કરવું ? ગ્રામ પંચાયતનું અંદાજપત્ર તૈયાર કરતી વખતે શું ધ્યાનમાં રાખવું ?

જો તમને ઉપરોક્ત પ્રશ્નો મુંઝવતા હોય તો તેનો જવાબ 'ગુજરાત પંચાયતી રાજ સારસંગ્રહ' નામના પુસ્તકમાંથી મળી રહેશે. પંચાયતી રાજના ઇતિહાસ, અધિનિયમો અને સાંપ્રત સ્થિતિનાં વિસ્તૃત સંકલન રૂપે સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ 'ઉન્નતિ' અને 'પ્રિયા' દ્વારા આ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાત અને રાજસ્થાનમાં વિકાસલક્ષી પ્રયાસોને વ્યૂહાત્મક સમસ્યા આધારિત સમર્થન પૂરું પાડવાનું કામ 'ઉન્નતિ' દ્વારા થઈ રહ્યું છે. સ્થાનિક સ્વશાસનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સમર્થક વાતાવરણ ઊભું કરવાના પ્રયાસના ભાગ રૂપે 'ઉન્નતિ' દ્વારા પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓનું સશક્તિકરણ તથા ક્ષમતાવર્ધન થઈ રહ્યું છે. આ કામગીરી દરમ્યાન પંચાયતોમાં ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ અને નાગરિકો સાથે સતત સંવાદ રચાય છે. તેમાંથી જાણવા મળ્યું કે, ગુજરાત પંચાયત ધારાની જોગવાઈઓ તેને લગતા નિયમો તથા પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓની કાર્યપ્રણાલી સંબંધિત તમામ જાણકારીનું એક જ જગ્યાએ સરળ ભાષામાં

સંકલન જરૂરી છે. આ માગણી અને લાગણીને ધ્યાનમાં રાખી આ 'ગુજરાત પંચાયતી રાજ સારસંગ્રહ' તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. તે સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓના કાર્યકરો, વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષણવિદો તથા તમામ નાગરિકોને ઉપયોગી નીવડે તેવો છે.

પંચાયતના નિયમો અધિનિયમો તેમ જ પંચાયતી રાજનાં વિવિધ પાસાં વિશે સરળ ભાષામાં સમજૂતી આપવામાં આવી છે તે પુસ્તકની વિશેષતા છે. ગુજરાતના પંચાયત કાયદાની જોગવાઈઓ અને તેને લગતા નિયમો પણ વિસ્તૃત રીતે તેમાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. ગ્રામ, તાલુકા અને જિલ્લા પંચાયતને લગતી જોગવાઈઓ અંગે એક જ જગ્યાએ સરળ ભાષામાં તમામ સમજૂતી મળી રહે તેવું આ એક માત્ર પુસ્તક છે. આ દળદાર પુસ્તકને ૨૪ અલગ અલગ વિભાગો

અને ૧૧ પરિશિષ્ટોમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. દરેક વિભાગમાં જે-તે વિષયોની માહિતી ઝીણવટપૂર્વક વણી લેવામાં આવી છે. પંચાયતી રાજના ઉદ્ભવથી શરૂ કરીને પંચાયત હસ્તકના ખાસ કાર્યક્રમો અને યોજનાઓ અંગેની વિસ્તૃત વિગતો તેમાં રજૂ થઈ છે. તેમાં ગ્રામ સભા, ગ્રામ પંચાયત, તાલુકા પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત અંગેનાં એકએક પાસાંને સમાવવાનો સફળ પ્રયાસ થયો છે. નાણાં, વિભિન્ન સમિતિઓ, સામુદાયિક સંપત્તિ તેમ જ પાણી વ્યવસ્થા સંબંધી સરકારની સૂચનાઓ અને માર્ગદર્શનની તેમાં વિસ્તૃત છણાવટ કરવામાં આવી છે.

પ્રકાશક : 'ઉન્નતિ' - અમદાવાદ અને 'પ્રિયા' - નવી દિલ્લી.

પ્રાપ્તિસ્થાન: ઉન્નતિ-વિકાસ શિક્ષણ સંગઠન, ૭૦૨, સાકાર-૪, એમ.જે. લાઈબ્રેરી સામે, આશ્રમ રોડ, અમદાવાદ-૬.

સૂચિત યોગદાન : રૂ.૬૦/-

'ડિસ્કવરી'નું સુકાન મહિલાના હાથમાં!

નાસાના કોલંબિયા સ્પેસ શટલની દુર્ઘટનાનાં અઢી વર્ષ બાદ અંતરિક્ષમાં ડિસ્કવરી સ્પેસ શટલને લઈ જનારા અંતરિક્ષયાત્રીઓની કમાન્ડર ૪૮ વર્ષની એલિન કોલીન્સ નામની મહિલા હતી. કોલંબિયા દુર્ઘટનામાં ભારતીય મૂળની કલ્પના ચાવલાના મૃત્યુ બાદ ફરી એક વાર નાસાએ એક મહિલાને ડિસ્કવરી સ્પેસ શટલનું સુકાન સોંપ્યું તે મહિલાજગત માટે ગૌરવની વાત છે. કોઈ મહિલાને સ્પેસ ફ્લાઈટની કમાન્ડર બનાવવામાં આવી હોય તેવી આ પ્રથમ ઘટના છે.

આ યાનમાં ભારતમાં જન્મેલાં અંતરિક્ષયાત્રી સ્વર્ગીય કલ્પના ચાવલાના ફોટાનું સુશોભન કરવામાં આવ્યું છે. જે ભારત માટે ગૌરવની વાત છે. તદુપરાંત ન્યૂ યૉર્કમાં એક રસ્તાનું નામ સ્વ. કલ્પનાના નામ પર 'કલ્પના ચાવલા વે' આપવામાં આવ્યું છે, જે કલ્પનાને અમેરિકાની સલામ છે.

('મધુરિમા', દિવ્યભાસ્કર દૈનિક, અમદાવાદ)

ઔદ્યોગિક ગૃહો અને ખેડૂતોને ખેતી માટે લીઝ પર અપાનારી જમીન તારણમાં મૂકી શકાશે

રાજ્ય સરકારે એની ખેતીલાયક પડતર જમીન ઔદ્યોગિક ગૃહો અને ખેડૂતોને આધુનિક ટેકનોલોજીના ઉપયોગ દ્વારા ખેતી, બાગાયત અને જૈવિક બળતર વૃક્ષોનાં વાવેતર માટે ૨૦ વર્ષના ભાડેપટ્ટેથી આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. એના અનુસંધાને હવે સરકારે આ પટ્ટેદારને કલેક્ટરની પૂર્વમંજૂરી બાદ આ જમીન તારણમાં મુકવાની પણ છૂટ આપવાનું નક્કી કર્યું છે.

એટલું જ નહીં, પણ ખેત ઉત્પાદનમાંથી કોઈ પ્રોડક્ટ બનાવવા માટે આ જમીનમાં બિનખેતીની મંજૂરી મેળવ્યા વિના જરૂરી બાંધકામ કરવાની પણ મંજૂરી આપવાનું નક્કી કર્યું છે. સરકાર ઔદ્યોગિક એકમોને એની પડતર જમીનમાંથી વધુમાં વધુ બે હજાર એકર જેટલી જમીન વીસ વર્ષ માટે ભાડેભટ્ટે આપશે. પરંતુ, પાંચ વર્ષ સુધી એક પણ રૂપિયો ભાડું નહીં લે. બાકીના છથી દસ વર્ષ માટે પ્રતિ એકરે ૪૦ રૂપિયા ભાડું લેશે. પછીના ૧૦થી ૨૦ વર્ષ માટે સરકારને પ્રતિ એકર એકસો રૂપિયા આવક થશે.

આમ બે હજાર એકર જેટલી ખેતીને લાયક પડતર જમીન ૨૦ વર્ષ માટે ભાડે આપ્યા બાદ સરકારને માત્ર ૨ લાખ ૮૦ હજાર રૂપિયાની જ આવક થવાની છે. મોટા ઔદ્યોગિક ગૃહો આ જમીનમાં ટપક સિંચાઈ કે ફુવારા પદ્ધતિ કે આધુનિક પદ્ધતિ દ્વારા ખેતી કરશે અને આ ખેત ઉત્પાદનમાંથી અન્ય કોઈ (મુખ્ય વૃદ્ધિવાળું) પ્રોડક્ટ (ઉત્પાદન) પણ તૈયાર કરીને વેચી શકશે. એટલે એમાંથી સ્થાનિક મજૂરોને સમાજ સુરક્ષાની ખાતરી સાથે રોજગારી મળી શકશે. ખેત પેદાશોમાંથી અન્ય પ્રોડક્ટ બનાવવાનું શરૂ કરાયા બાદ ભાડાની રકમમાં ૫૦ ટકાનો વધારો કરશે.

સરકારે એવી પણ છૂટ આપી દીધી છે કે, આ જમીનમાં પટ્ટેદાર, ખેત ઉત્પાદનની કોઈ આનુષંગિક પ્રવૃત્તિ (ખેત પેદાશમાંથી અન્ય કોઈ પ્રોડક્ટ) કરવા ધારે તો કરી શકશે. આ માટે એને બિનખેતીની મંજૂરી મેળવવાની રહેશે નહીં. આ માટે જો બાંધકામ કરવાનું થાય તો આ માટેનો પ્લાન તેણે જે તે સત્તાધિકારી પાસેથી મંજૂર કરાવવો પડશે.

(સંદેશ, જુલાઈ-૨૦૦૫)

જિલ્લા પંચાયતોને અપાતી ગ્રાન્ટમાં ૨૨ કરોડનો ઘટાડો

રાજ્ય સરકાર દ્વારા છેવાડાના વર્ગનો વિકાસ કરવામાં આવ્યો હોવાનો દાવો કરવામાં આવે છે, પરંતુ જિલ્લા ગરીબ લોકો માટેની યોજનાઓ બનાવતી વિવિધ જિલ્લાના આયોજનની જોગવાઈઓમાં જ આડેઘડ કાપ મૂકવાનું સરકારે શરૂ કર્યું છે. આની સીધી અસર સામાન્ય લોકોના ઉત્કર્ષ પર પડી રહી છે અને 'વિકેન્દ્રીત જિલ્લા આયોજન'નો હેતુ પણ માર્યો ગયો છે.

સૂત્રોના જણાવ્યા પ્રમાણે વિકેન્દ્રિત જિલ્લા આયોજન કાર્યક્રમ હેઠળ 'ની ગ્રાન્ટ મુખ્યત્વે વિવેકાધિન ગ્રાન્ટ, પ્રોત્સાહક ગ્રાન્ટ ભૌગોલિક રીતે પછાત વિસ્તાર, માટે ફાળવવામાં આવતી હોય છે.

વર્ષ ૨૦૦૪-૦૫માં આ કાર્યક્રમ હેઠળ ફાળવેલી રૂ.૧૬૬.૧૯ કરોડની રકમોમાંથી રૂ.૬૨.૫૨ કરોડ વિવેકાધિન જોગવાઈ માટે (૩૭.૬૨ ટકા), રૂ.૭.૨૨ કરોડ પ્રોત્સાહક જોગવાઈ માટે (૪.૩૪ ટકા), રૂ.૧.૮૪ કરોડ ભૌગોલિક રીતે ખાસ પછાત વિસ્તાર માટે (૧.૧૧ ટકા), રૂ. ૩.૬૧ કરોડ ડૉ. આઈ. જી. પટેલ સમિતિએ જાહેર કરેલી ૫૬ પછાત તાલુકાઓના વિકાસ માટે ૨.૧૭ ટકા), અને રૂ.૯૧ કરોડ સ્થાનિક અગત્ય ધરાવતા સામૂહિક વિકાસનાં કામો માટે (૫૪.૭૬ ટકા) ફાળવવામાં આવેલા છે. આમ ૮૦ ટકા જેટલી રકમો માત્ર ધારાસભ્ય ફંડ અને વિવેકાધિન જોગવાઈ માટે જ ફાળવવામાં આવી છે. જ્યારે પછાત વિસ્તારોના વિકાસ માટે તો નામ માત્ર જોગવાઈઓ જ કરવામાં આવે છે.

ધારાસભ્ય ફંડ સિવાય અન્યના ફંડોની ફાળવણી અંગેનું જિલ્લા અંગેનું જિલ્લાવાર વિશ્લેષણ કરતા જણાવ્યું હતું કે રૂ.૧૬૬.૧૯ કરોડ પૈકીની રૂ.૭૫.૧૯ કરોડની રકમો મુખ્યત્વે વિવેકાધિન જોગવાઈ, પ્રોત્સાહક જોગવાઈ, ભૌગોલિક રીતે ખાસ પછાત વિસ્તાર માટે અને ૫૬ પછાત તાલુકાઓના વિકાસ માટે ફાળવવામાં આવી હતી.

આમાંથી સૌથી વધુ રકમ ૬.૮૦% સુરત જિલ્લાને, ૫.૯૮% રકમ વડોદરા, ૫.૩૧% રકમ સાબરકાંઠાને, ૫.૧૦% રકમ પંચમહાલને અને ૫.૦૮% રકમ અમદાવાદ જિલ્લાને ફાળવવામાં આવી છે. જ્યારે ૩થી ૫% જોગવાઈની ફાળવણી ભરૂચ, કચ્છ, ભાવનગર, દાહોદ, જામનગર, જૂનાગઢ, મહેસાણા, પાટણ, ખેડા, બનાસકાંઠા, રાજકોટ, સુરેન્દ્રનગર, અમરેલી, વલસાડ, નવસારી અને ગાંધીનગર જિલ્લાને કરવામાં આવી

છે. આ રકમોમાંથી માત્ર ૧.૨૦% પોરબંદરને, નર્મદા જિલ્લાને ૨.૭૪%, આણંદને ૨.૮૪% અને ડાંગ જિલ્લાને માત્ર ૨.૯૬% રકમોની ફાળવણી કરવામાં આવી છે. વિકેન્દ્રીત જિલ્લા આયોજન કાર્યક્રમ હેઠળ જિલ્લા આયોજનો માટે વર્ષ ૨૦૦૩-૦૪ માં રૂ.૧૮૮.૮૫ કરોડની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. ચાલુ વર્ષે તે ઘટીને રૂ.૧૬૬.૧૯ કરોડની અંદાજવામાં આવી છે. એટલે કે ગત વર્ષની સરખામણીએ જિલ્લા પંચાયતોને મળતી આ ગ્રાન્ટમાં રૂ.૨૨.૬૬ કરોડનો નોંધનીય ઘટાડો કર્યો છે.

રાજ્ય સરકારે વર્ષ ૨૦૦૪-૦૫માં આ કાર્યક્રમ માટે રૂ.૧૬૬.૯૯ કરોડમાંથી ઓક્ટોબર-૦૪ના અંત સુધીમાં ૫૮.૩૩% રકમ જિલ્લા આયોજન બોર્ડ સમક્ષ મૂકવાની હતી, પરંતુ રાજ્ય સરકારના તા.૨૭-૧૦-૦૪ના ઠરાવ ક્રમાંક: વજઅ-૧૦૨૦૦૪ /૩૩૩૭/૨ મુજબ ઓક્ટોબર-૦૪ અંત સુધીમાં દરેક જોગવાઈ માટે ૫૩.૧૨ ટકા જેટલી રકમો જ ફાળવી છે. એટલે કે રાજ્ય સરકારે ૫.૨૧ ટકા જેટલી રકમ ધારાધોરણો પ્રમાણે ઓછી ફાળવીને વિકાસકામોની ગ્રાન્ટમાં કાપ મૂક્યો હોવાનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ આવ્યો છે. (સંદેશ, તા. ૨૧-૧-૦૫)

ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં શાળાના રસ્તા બનાવવાની સરકારની યોજના

સરકારે ગામડાઓના રસ્તા બનાવવામાં હવે શાળાનો ઉપયોગ કરવાનું વિચાર્યું છે અને એ માટેની એક પ્રાયોગિક યોજનાને મંજૂરી આપી દીધી છે. આ યોજના વડાપ્રધાનની ગ્રામ સડક યોજના હેઠળ અમલમાં મૂકવામાં આવી રહી છે.

નેશનલ રૂરલ રોડ્સ ડેવલપમેન્ટ એજન્સીના ટેકનિકલ ડાયરેક્ટર ડૉ. બી.પી. ચંદ્રશેખરના જણાવ્યા મુજબ, આ માટે વપરાતું 'જ્યુટ જિયોટેકસટાઈલ' શાળાની મિલો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેને નરમ માટી પર પાથરીને સસ્તા રસ્તા તૈયાર કરવામાં આવે છે, જે સામાન્ય રસ્તાઓ કરતાં વધુ સારા પુરવાર થાય છે.

આ એકદમ નવી ટેકનિક છે, પણ અજમાવાયેલી છે. તેનો અખતરો કાકિનાડા પોર્ટ સહિત અનેક ઠેકાણે કરવામાં આવ્યો છે. હાલમાં પાંચ રાજ્યોમાં આનો અમલ કરવા માટે ગ્રામ વિકાસ પ્રધાન ડૉ. રઘુવંશપ્રસાદ સિંહે ૧૭ કરોડ રૂપિયાની ફાળવણીને મંજૂરી આપી છે. જોકે, ડૉ. ચંદ્રશેખરે જણાવ્યું હતું કે અલગ અલગ પ્રકારની જમીનમાં અને અલગ અલગ પ્રકારના હવામાનમાં આ ટેકનિકના ઉપયોગની પૂર્વશરતો અને નિયમો હજુ નક્કી થયા નથી, તેમ છતાં જ્યુટ જિયોટેકસટાઈલની આ સડકો એક વર્ષમાં તૈયાર થઈ જશે. ત્યારબાદ સેન્ટ્રલ રોડ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યુટની મદદથી અઢી વર્ષ સુધી તેની દેખરેખ રાખવામાં આવશે.

શૈક્ષણિક સ્થિતિના થયેલા સર્વેમાં ચોંકાવનારાં તારણો

રાજ્યનાં ૬૦ ગામોમાં કોઈને કમળનો 'ક' પણ આવડતો નથી

રાજ્યમાં છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ચાલતાં શાળા પ્રવેશોત્સવ અને કન્યા કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાના કાર્યક્રમો છતાં વિવિધ જિલ્લાઓમાં શિક્ષણની સ્થિતિ અંગે થયેલા અલગઅલગ સર્વેમાં ખૂબ નિરાશાજનક ચિત્ર ઉપસ્યું છે. રાજ્યનાં ૬૦ ગામો એવાં છે જ્યાં શિક્ષણનું પ્રમાણ શૂન્ય છે. જ્યારે ૮૦ ટકાથી સો ટકા શિક્ષણ હોય તેવાં ગામોની સંખ્યા ૧૮ હજાર ગામડાઓમાંથી માત્ર ૮૬૮ છે. ૪૫ ટકા શાળાઓમાં પૂરતા શિક્ષકો નથી. વિદ્યાર્થીઓને જે અભ્યાસક્રમ ભણાવવામાં આવે છે, તેમાંથી ૪૫ ટકા કોર્સ પણ ભણાવામાં ખૂબ અઘરો લાગે છે.

વિવિધ શૈક્ષણિક સંગઠનો, સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ અને સમાજવિદ્યા વિભાગ દ્વારા કરાયેલા શહેર-જિલ્લાઓના સેમ્પલ સર્વેમાં આ ચોંકાવનારાં તારણો બહાર આવ્યા છે. રાજ્યનાં ૧૮,૫૭૯ ગામોમાંથી ૧૧૫ ગામોની એક પણ દીકરીએ હજુ સુધી શાળા જોઈ નથી. બનાસકાંઠા, કચ્છ અને દાહોદમાં કન્યા સાક્ષરતા દરમાં કોઈ વધારો જોવા મળ્યો નથી. ઉલટાનો શાળા છોડવાનું પ્રમાણ વધ્યું છે.

રાજ્યનાં ૬૦ ગામોમાં શૂન્ય શિક્ષણ જોવા મળ્યું છે. જ્યારે ૮૦થી ૧૦૦ ટકા શિક્ષણ ધરાવતાં માત્ર ૮૬૮ ગામો જોવા મળ્યા હતા. ૬૦ ટકાથી ૮૦ ટકા વચ્ચે શિક્ષણ હોવાનું ૮૨૯૦ ગામોમાં જોવા મળ્યું હતું. ૪૦થી ૬૦ ટકા શિક્ષણ ધરાવતાં ૬૧૪૦ ગામો, ૨૦થી ૪૦ ટકા શિક્ષણ ધરાવતા ૨૦૬૧ ગામો, ૧૦થી ૨૦ ટકા શિક્ષણ ધરાવતાં ૩૯૧ ગામો અને ૧થી ૧૦ ધરાવતા ૧૫૩ ગામો ગામોમાં જણાયાં હતાં. જ્યારે રાજ્યનાં ૦.૩૩ ટકા ગામોમાં અક્ષરજ્ઞાનનો દર શૂન્ય હોવાનું જોવા મળ્યું હતું. બીજી બાજુ રાજ્યના ભૌગોલિક રીતે ખાસ પછાત વિસ્તારો જેમ કે જૂનાગઢનો ઘેડ વિસ્તાર, સુરતનો ઉકાઈ અસરગ્રસ્ત વિસ્તાર અને જામનગર બરંડાના ડુંગરાના વિસ્તારો કે જ્યાં માલધારીઓનાં બાળકો તેમ જ અસરગ્રસ્તોનાં બાળકો આજે પણ અક્ષરજ્ઞાનથી વંચિત છે.

ગુજરાત લોકસુનાવણી સંગઠને કરેલા ૯૦૧ જેટલી પ્રાથમિક શાળાઓના સર્વેક્ષણમાં રાજ્યના ૫૫ ટકા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાની સ્થિતિ ઘણી ચિંતાજનક જણાઈ હતી. જ્યારે ૪૫ ટકા શાળાઓમાં પૂરતા શિક્ષકો નહોતાં, માત્ર ૧૯ ટકા પ્રાથમિક શાળામાં પાંચ ધોરણ સુધીના વર્ગો હતા. ૪૦ ટકા શાળાઓમાં યોગ્ય વર્ગખંડ નહોતાં, ૬ ટકા શાળા મકાનમાં ચાલતી હતી. ૧૨ ટકા શાળાઓમાં બારી-બારણાઓ જ નહોતાં. ૨૮ ટકા શાળાઓમાં પીવાનાં પાણીની સુવિધા ન હતી અને ૩૯ શાળાઓમાં

શૌચાલયો નહોતાં, બીજી બાજુ અમદાવાદ શહેરની શાળાઓમાં શિક્ષકોની અછત સામે ૨૦૦ જેટલા ફાજલ શિક્ષકો પાસે કોઈ કામ જ નથી. જુદા જુદા અહેવાલો પ્રમાણે આ શિક્ષકો રાયખડની સરકારી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં હાજર થઈ ટોળાટોળા મારી છૂંટા પડે છે. વધુમાં રાજ્યની પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં કુલ ૧૧ હજાર કરતાં પણ વધારે બાળકોનું સર્વેક્ષણ કરતા જોવા મળ્યું હતું કે આ બાળકોને ૪૫ ટકા જેટલો અભ્યાસક્રમ અઘરો લાગતો હતો, જ્યારે ગુજરાતી અને ગણિત જેવા મહત્વના વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓ સૌથી વધુ નબળા હોવાનું જોવા મળ્યું હતું.

ખેડા-આણંદ જિલ્લા નિવૃત્ત પ્રાથમિક શિક્ષણ સંઘે તાજેતરમાં ખેડા જિલ્લામાં કરાયેલા સર્વેક્ષણમાં જોવા મળ્યું કે જિલ્લાની ૧૦ તાલુકાઓની શાળાઓમાં ભણતાં ૧થી ૭ સુધીના ૧૪૪૮૦ બાળકોનાં નામ અનિયમિત હાજરીને કારણે રજિસ્ટરમાંથી કમી કરવામાં આવ્યાં હતાં. જ્યારે એકલા ઠાસરા તાલુકામાં જ ૨૩૧૪ બાળકોનાં નામ કમી કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ તાલુકામાં ૨૫૧ શાળાઓમાં ૧૩૭ ઓરડાઓ ખૂટે છે. ૧૬૧ શાળાઓમાં પીવાનાં પાણીની કોઈ સગવડ નથી. જ્યારે ૨૧૮ શાળાઓમાં કંપાઉન્ડ વોલ નથી. ૧૪૫ શાળાઓમાં શૌચાલય અને ૨૦૭ શાળાઓમાં અપૂરતાં શૈક્ષણિક સાધનો જોવાં મળ્યાં હતાં.

સાબરકાંઠા જિલ્લાના મુખ્યમથક એવા હિંમતનગર શહેરમાં ખાડિયા વિસ્તારમાં આવેલી શાળા નં.૧, ૨માં ૭૦૦ થી વધુ બાળકો અભ્યાસ કરે છે, પરંતુ આ શાળાઓમાં પીવાના પાણી, લાઈટ, પંખા અને બાથરૂમ જેવી એક પણ પ્રાથમિક સુવિધાઓની સવલત નહોતી.

શિક્ષણ આપવા માટે રાજ્ય સરકારે પંચાયતોને જવાબદારી સોંપી તેના બદલામાં શિક્ષણ ફાળો એકઠો કરવામાં આવે છે. આવો ફાળો નગરપાલિકાઓ ઉઘરાવી લે છે પણ આપતી નથી. સમગ્ર રાજ્યની પાલિકાઓમાંથી મોટા ભાગની પાલિકાઓ પાસે આવો કરોડો રૂપિયાનો ફાળો સલવાઈ ગયો છે.

(સંદેશ, તા.૨૫-૭-૦૫)

આઈએએસમાં વિકલાંગો

માટે ત્રણ ટકા અનામત

સિવિલ સર્વિસ એકઝામિનેશન (આઈએએસ) સફળતાપૂર્વક પસાર કરનાર વિકલાંગ ઉમેદવારો માટે સીએસઈ-૨૦૦૫-૦૬ માટે ત્રણ ટકા નોકરીઓ અનામત રાખવાવાનો વડા પ્રધાન મનમોહનસિંહે આદેશ કર્યો છે. વડાપ્રધાનના આદેશ પ્રમાણે આ વર્ષે ભરાનારી ૮૫ આઈએએસની જગ્યામાંઓમાં ત્રણ જગ્યાઓ વિકલાંગ ઉમેદવારોથી ભરવામાં આવશે. વિકલાંગમાં નબળી નજર કે અંધત્વ, બહેરાપણું અને સેરિબ્રલ પાલ્સીનો સમાવેશ થાય છે તેમ વડાપ્રધાન કચેરીમાંથી રવિવારે જારી કરવામાં

આવેલી એક અધિકૃત યાદીમાં જણાવાયું છે.

કેન્દ્રીય સેવાઓ જેમના નિયંત્રણમાં છે તે ખાતાંને ઈન્ડિયન પોલીસ સર્વિસ, ઈન્ડિયન ફોરેન સર્વિસ અને ઈન્ડિયન ફોરેસ્ટ સર્વિસમાં શારીરિક વિકલાંગતા ધારા (૧૯૯૫)ને અમલી બનાવવાની બાબત ચકાસવા જણાવવામાં આવ્યું છે અને જણાવ્યું છે કે, આ સેવાઓમાં પણ ત્રણ ટકા નોકરી વિકલાંગો માટે અનામત રાખવાની શક્યતાઓ તપસવામાં આવે છે.

વડાપ્રધાન મનમોહનસિંહે ૨૦૦૨ની સીએસઈ પરીક્ષા સફળતાપૂર્વક પસાર કરનાર એમ. સતીશને ઈન્ડિયન રેવન્યુ સર્વિસમાં નિમણૂકને મંજૂરી આપતાં આ હુકમો અમલી બન્યા હતા. એમ. સતીશે સીએસઈમાં ૨૪૯મો ક્રમ હાંસલ કર્યો હતો. એમ. સતીશના જમણા હાથે પોલિયોની અસર હોઈ તેને ઈન્ડિયન રેવન્યુ સર્વિસમાં નોકરી નકારાઈ હતી. આ પછી એમ સતીશે વડાપ્રધાન મનમોહનસિંહેને સમગ્ર હકીકત લખી જણાવી હતી. તપાસ બાદ એમ. સતીશના નામને ઈન્ડિયન રેવન્યુ સેવા માટે બહાલી અપાઈ હતી. તેને ટ્રેઈનિંગ કોર્સમાં જોડાવા જણાવાયું છે. સરકારના આ નિર્ણય સાથે હવે સિવિલ સર્વિસિઝની નોન-ટેકનિકલ ગ્રુપ- એ અને ગ્રૂપ-બીની સેવાઓ સૌ પ્રથમ વાર શારીરિક વિકલાંગો માટે ખુલી જવા પામી હોવાનું યાદીમાં જણાવાયું છે. વડાપ્રધાનના હુકમ પ્રમાણે સીએસઈ ૨૦૦૫-૨૦૦૬ માટેની ૮૫ નોકરીઓમાં ૩ ટકા નોકરી શારીરિક વિકલાંગો માટે અનામત રાખવાનો અગાઉનો હુકમ અમલી બને છે. હુકમ પ્રમાણે આઈએએસની ત્રણ બેઠકો અનામત રખાશે. એક બેઠક અંધત્વ અથવા નબળી દ્રષ્ટિ, એક બેઠક બહેરાશ કે બહેરાપણા માટે અને એક બેઠક અપંગતા અથવા સેરિબ્રલ પાલ્સી માટે અનામત રખાશે.

(સંદેશ, તા.૧૪-૧-૦૫)

પીપલજના સરપંચનો હવાલો

મહિલા સરપંચને સુપરત કરાયો

અમદાવાદ જિલ્લાના પીપલજ ગામના સરપંચ મનુભાઈ ભરવાડ સામે અવિશ્વાસની દરખાસ્ત તા.૨૭-૫-૦૫ના રોજ પસાર થતાં સરપંચે આ બાબતે ગુજરાત હાઈકોર્ટમાં દાદ માગી હતી, જેમાં બે સભ્યોના બનાવટી રાજીનામાં રજૂ કરી મનાઈ હુકમ મેળવાયો હતો. ત્યારબાદ અંતિમ સુનાવણી તા.૨૭-૬-૦૫ના રોજ રખાઈ હતી. તેમાં મનાઈ હુકમ ઉઠવી લેવાતા સરપંચે પુનઃ તા.૮-૭-૦૫ના રોજ ડિવિઝન બેચમાં દાદ માગી હતી. જે દરમ્યાન મનાઈહુકમ નહીં મળતા સિટી તાલુકા વિકાસ અધિકારીએ સરપંચનો ચાર્જ ઉપસરપંચ લક્ષ્મીબહેન ઉદાજી ઠાકોરને સોંપવાનો હુકમ કરતા તેમણે આ હોદ્દો સંભાળી લીધો છે.

(સંદેશ, તા.૧૬-૭-૦૫)

તાલુકા-જિલ્લાના તલાટીઓને ગામડાઓમાં મૂકવા આદેશ

ગામડાઓમાં તલાટીઓને અભાવે નાગરિકોને હાલાકી પડતી હોવાની ફરિયાદને પગલે મહેસૂલ વિભાગે તાલુકા-જિલ્લા મથકોએ લીવ રિઝર્વ તરીકે ફરજ બજાવતા તલાટીઓને ગામડાઓમાં મૂકવાનો આદેશ કર્યો છે. આ આદેશને પગલે રાજ્યનાં આશરે ૧૫૦૦ ગામડાઓમાં તલાટીની સુવિધા મળશે. મહેસૂલ વિભાગના સૂત્રોના જણાવ્યા મુજબ રાજ્યનાં ૧૮ હજાર ગામડાં સામે ૧૨ હજાર તલાટી છે. પરિણામે, ખેડૂતો અને લોકોને જન્મના દાખલાથી માંડીને વિવિધ કામ માટેના જરૂરી દસ્તાવેજો મળતા ન હોવાથી ફરિયાદ ઊઠવા પામી હતી. જોકે, છેલ્લાં વીસ વર્ષથી ભરતી કરવામાં આવી ન હોવાથી ચાર-પાંચ ગામ વચ્ચે એક તલાટી ફરજ બજાવે છે. ગામડાઓમાં તલાટીઓ હાજર રહેતા ન હોવાની વ્યાપક ફરિયાદ ઊઠતાં મહેસૂલ વિભાગે તાલુકા અને જિલ્લા મથકોએ લીવ રિઝર્વ સહિતની જુદી-જુદી જગ્યાઓ પર ડેપ્યુટેશન પર ફરજ બજાવતા તલાટીઓને તાત્કાલિક અસરથી ગામડાઓમાં નિમણૂક કરવાનો આદેશ કર્યો છે.

(‘દિવ્યભાસ્કર’ દૈનિક, તા.૨૭-૬-’૦૫)

વિકલાંગ વ્યક્તિઓને રાહતદરે સરકારી જમીન આપવા અંગેની જોગવાઈમાં સુધારો કરાયો

રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિકલાંગ વ્યક્તિઓને વિવિધ હેતુઓ માટે રાહત દરથી સરકારી જમીન આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. તેમાં હવેથી અપંગ-અંધજન વ્યક્તિ વ્યક્તિગત કિસ્સામાં તથા સહકારી મંડળીના સ્વરૂપે સરકારી જમીનની માગણી કરે ત્યારે વાર્ષિક રૂ. ૬૦,૦૦૦ સુધીની આવક ધરાવનાર વ્યક્તિ જ રાહતદરથી જમીન મેળવવાપાત્ર ગણાશે.

(‘રખેવાળ’ દૈનિક, તા.૧૩-૦૭-’૦૫)

રાજ્યની ૬૦ ગ્રામ પંચાયતોને નગરપાલિકાનો દરજ્જો અપાશે

રાજ્ય સરકારે ૧૫૦૦થી વધુ વસતી ધરાવતી ગ્રામ કે નગરપંચાયતને નગરપાલિકાનો દરજ્જો આપવાનો તથા ૨૫૦૦થી વધુ વસતી ધરાવતી ગ્રામ પંચાયતોને નાના શહેરી વિસ્તાર તરીકે જાહેર કરવાનો સૈદ્ધાંતિક નિર્ણય લીધો છે. રાજ્ય સરકાર પાસે કલેક્ટરોના અભિપ્રાય સાથે કુલ ૬૬ દરખાસ્તો આવી હતી જે પૈકી છ વિસ્તારો માટેનો અભિપ્રાય નકારાત્મક હોવાથી કુલ ૬૦ પંચાયતોને નગરપાલિકામાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવશે. ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ક્યુ(૨) મુજબ વસતી તથા વિસ્તારમાં ગીચતા, સ્થાનિક વહીવટ માટે થનારી મહેસુલી આવક, બિન ખેતાકીય પ્રવૃત્તિથી મળનારી રોજગારીની ટકાવારી તથા આ વિસ્તારોની આર્થિક અગત્યતાને ધ્યાનમાં લઈને આવા વિસ્તારોને ‘ટ્રાન્ઝશનલ એરિયા’ કે સ્મોલર અર્બન એરિયામાં રૂપાંતરિત કરી શકાય છે.

(સંદેશ, તા.૧૨-૭-’૦૫)

૭/૧૨નો ઉતારો હવેથી પાંચ રૂપિયામાં કાઢી અપાશે

ગુજરાતના ખેડૂતોને તથા આમ જનતાને ૭/૧૨ના ઉતારાની નકલ પહેલાં મફત અપાતી હતી તે હવે થી પાંચ રૂપિયા લઈને કાઢી આપવામાં આવશે. ગયા વર્ષથી ૧૫ રૂપિયા ચાર્જ લઈને કમ્પ્યુટરાઈઝડ નકલ આપવાનું શરૂ થયું ત્યારે લોકોએ તેનો ખૂબ વિરોધ કર્યો હતો, પણ સરકારે એ ગણકાર્યા વગર સાડા ચાર કરોડ રૂપિયા એકઠા કર્યા હતા. જોકે, હવેથી માત્ર વ્યવસ્થા ટકાવી રાખવા પૂરતો ખર્ચ કાઢવા માટે જ પાંચ રૂપિયા લેવામાં આવશે એમ રાજ્યના મુખ્યમંત્રી નરેન્દ્ર મોદીએ હિંમતનગર ખાતે સ્વાતંત્ર્યદિનની ઉજવણી પ્રસંગે જણાવ્યું હતું.

(ગુજરાત સમાચાર તા.૧૭-૮-’૦૫)

તંત્રી : બિનોય આચાર્ય, ડાયરેક્ટર, ઉન્નતિ
સંપાદક : સંજય દવે - ચરખા
રૂપાંકન : પ્રકાશ ઓઝા - ઉન્નતિ

નાગરિક નેતૃત્વ અને અભિશાસન એકમ

ઉન્નતિ-વિકાસ શિક્ષણ સંગઠન

૭૦૨, સાકાર-૪, એમ. જે. લાઈબ્રેરી સામે, આશ્રમ રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૬. ફોન:(૦૭૯)૨૬૫૮૩૩૦૫, ૨૬૫૮૮૯૫૮

બૂક પોસ્ટ

પ્રિન્ટેડ મેટર

પ્રતિ શ્રી,
